

FFI RAPPORT

NÅR RELIGIONEN BLIR TRUET: Årsaker til og konsekvenser av islamistiske gruppers sikkerhetisering av religion

KJØLBERG Anders

FFI/RAPPORT-2003/00330

FFISYS/845/161.1

Godkjent
Kjeller 18. november 2003

Ragnvald Solstrand
Forskningsjef

**NÅR RELIGIONEN BLIR TRUET: Årsaker til og
konsekvenser av islamistiske gruppers sikkerhetisering
av religion**

KJØLBERG Anders

FFI/RAPPORT-2003/00330

FORSVARETS FORSKNINGSINSTITUTT
Norwegian Defence Research Establishment
Postboks 25, 2027 Kjeller, Norge

P O BOX 25
 NO-2027 KJELLER, NORWAY
REPORT DOCUMENTATION PAGE

SECURITY CLASSIFICATION OF THIS PAGE
 (when data entered)

1) PUBL/REPORT NUMBER FFI/RAPPORT-2003/00330 1a) PROJECT REFERENCE FFISYS/845/161.1	2) SECURITY CLASSIFICATION UNCLASSIFIED 2a) DECLASSIFICATION/DOWNGRADING SCHEDULE -	3) NUMBER OF PAGES 35		
4) TITLE NÅR RELIGIONEN BLIR TRUET: Årsaker til og konsekvenser av islamistiske grupperes sikkerhetisering av religion WHEN THE RELIGION IS BEING THREATENED: Causes and Consequences of Islamic Groups' Securitization of Religion				
5) NAMES OF AUTHOR(S) IN FULL (surname first) KJØLBERG Anders				
6) DISTRIBUTION STATEMENT Approved for public release. Distribution unlimited. (Offentlig tilgjengelig)				
7) INDEXING TERMS IN ENGLISH: <table style="width: 100%; border: none;"> <tr> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> a) <u>Terrorism</u> b) <u>Religion</u> c) <u>Securitization</u> d) <u>Jihad</u> e) <u>Middle East</u> </td> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> IN NORWEGIAN: a) <u>Terrorisme</u> b) <u>Religion</u> c) <u>Sikkerhetisering</u> d) <u>Jihad</u> e) <u>Midt-Østen</u> </td> </tr> </table>			a) <u>Terrorism</u> b) <u>Religion</u> c) <u>Securitization</u> d) <u>Jihad</u> e) <u>Middle East</u>	IN NORWEGIAN: a) <u>Terrorisme</u> b) <u>Religion</u> c) <u>Sikkerhetisering</u> d) <u>Jihad</u> e) <u>Midt-Østen</u>
a) <u>Terrorism</u> b) <u>Religion</u> c) <u>Securitization</u> d) <u>Jihad</u> e) <u>Middle East</u>	IN NORWEGIAN: a) <u>Terrorisme</u> b) <u>Religion</u> c) <u>Sikkerhetisering</u> d) <u>Jihad</u> e) <u>Midt-Østen</u>			
THESAURUS REFERENCE: 8) ABSTRACT <p>International terrorism is seen as <i>the</i> main threat to international security today, at least in the US. In this report it is argued that religion is the main driving force for the people behind what normally is called "international terrorism". Extremist or fundamentalist islamist groups, see Islam - as they define it - as threatened by western values and American power. The main Muslim states, like Saudi Arabia, are not defending the religion, but cooperate with America. These Islamist groups therefore see it as their duty to defend their religion with all means, including terrorist attacks against civilians. In the vocabulary of the Copenhagen School of International Relations, these groups have "securitized" religion for themselves, because of the failure of Muslim states to do so. In the report it is also argued that the process of "securitizing" an item is closely parallel to the debate about <i>jihad</i>, or "Holy War" inside the Muslim world.</p> <p>Because the worldview and perceptions of politics in these religiously inspired groups are so different from those in the western world, a meeting of minds leading to compromises is difficult to envisage. The Western world simply cannot accept the demand of these extremists. The main problem therefore to simultaneously wage a war against terrorism destroying the terrorist cells while avoiding giving them more sympathy and support in the Muslim world. Therefore the war on terrorism can not be isolated from other political problems in the Middle East.</p>				
9) DATE 18. November 2003	AUTHORIZED BY This page only Ragnvald Solstrand	POSITION Director of Research		

ISBN-82-464-768-6

UNCLASSIFIED

SECURITY CLASSIFICATION OF THIS PAGE
 (when data entered)

INNHOLD

	Side	
1	INNLEDNING	7
1.1	Vestlig hegemoni	7
1.2	Vesten som trussel	9
1.3	Sikkerhetisering av religion	10
1.4	Sikkerhetisering fra substatlige grupper	10
1.5	Terrorismens kontekst	11
1.6	Opplegg	11
2	HVA ER TERRORISME?	12
2.1	Terrorisme som politisk virkemiddel	12
2.2	Terrorisme og religion	12
2.3	Terroristen og omverdenen	14
2.4	Truslenes effektivitet	15
2.5	Terrorismens legitimitet	15
3	SIKKERHET OG RELIGION	16
3.1	Sikkerhetisering foretatt av ikke-statlige aktører	17
3.2	Sikkerhetisering av religion	18
3.3	Jihad	20
4	KONFLIKTENS DILEMMAER	25
4.1	Asymmetrisk konflikt	25
4.2	Terrorismens mål	27
5	KONKLUSJONER OG IMPLIKASJONER	29
	LITTERATUR	33

NÅR RELIGIONEN BLIR TRUET: Årsaker til og konsekvenser av islamistiske gruppers sikkerhetisering av religion

1 INNLEDNING

Internasjonal terrorisme av den karakter og den størrelsesorden vi har sett de siste par årene, representerer en helt ny type trussel både mot det enkelte land og hele det internasjonale samfunn. Mens tidligere terroraksjoner svært sjelden tok over 100 menneskeliv, var antallet drepte ved terroraksjonen 11. september 2001 omkring 3000. Med denne type angrep ble terror ikke bare en *risiko* som kunne håndteres med politi og lovverk, den fikk også et omfang som gjorde at "internasjonal terrorisme" og kampen mot denne i langt større grad fikk karakter av "krig". Dette skyldes ikke bare omfanget og konsekvensene av slike handlinger, men også de mulige årsaker og den logikk som ligger til grunn. Det siste er med på å gjøre det ekstra vanskelig å motvirke og å bekjempe den type handlinger som vi var vitne til 11. september.

Det mange i dag legger i begrepet internasjonal terrorisme, er terrorisme fra radikale islamistiske grupperinger, som legger til grunn en ideologi preget av sterke anti-vestlige holdninger. Terrorismen er legitimert ut fra disse holdningene og har som mål å ramme de vestlige samfunn, og særlig USA. Handlingene må derfor fremstå som rasjonelle og hensiktsmessige ut fra den logikk disse grupperingene legger til grunn. Et spesielt aspekt ved denne formen for terrorisme er fraværet av *krav*, eller i alle fall fravær av realistiske krav, fra de grupper som utfører handlingene. De som er potensielle mål for denne type aksjoner, kan derfor ikke komme aksjonistene direkte i møte for å forebygge nye angrep. Internasjonal terrorisme må derfor enten *forebygges* indirekte gjennom ulike tiltak som fjerner årsakene til terrorisme, eller *bekjempes*.

Det er imidlertid ikke gitt at det er mulig å forebygge terrorisme gjennom å fjerne årsakene. Dette kan skyldes to grunner: enten at det vil kreve altfor store ressurser, eller at de som gjennomfører terrorisme har mål for sin virksomhet som fremstår som uakseptable for omverdenen. Det er derfor ofte slik at bekjempelse er den mest aktuelle strategien. Omfanget av de aksjonene som er foretatt viser at dette er en kamp som må prioriteres. Terrorhandlingen er imidlertid også et ledd i et større politisk spill som handler om den muslimske verdens fremtidige forhold til den vestlige verden, og hvor terrorismen inngår bare som ett element. Det er derfor viktig å forstå den logikken som ligger bak terrorismen. Bare gjennom å forstå denne logikken vil man kunne få innsikt i den sikkerhetspolitiske utfordring terrorisme fra de islamistiske gruppene egentlig består i.

1.1 Vestlig hegemoni

En viktig rammebetingelse for all internasjonal politikk i dag er den vestlige verdens dominerende rolle i det internasjonale samfunn når det gjelder både økonomiske, militære og

politiske forhold. Dette er et forhold som i seg selv vil kunne generere motkrefter. Denne rapporten legger imidlertid til grunn at Vestens stadig økende *kulturelle* dominans i forhold til ikke-vestlige kulturer er viktigere for å forklare den ”internasjonale terrorisme” enn dominans på andre områder. Dette er en dominans som andre kulturer må forholde seg til, enten ved å tilpasse seg, å isolere seg (noe som blir stadig vanskeligere pga moderne teknologi og kommunikasjon), eller ved å motvirke eller bekjempe. ”Internasjonal terrorisme”, slik den i dag utføres av radikale muslimske grupper som Al Qaida, kan forstås som et forsøk på å bekjempe den vestlige kulturelle dominansen.

Med den ”vestlige” verden menes her i utgangpunktet de stater som bygger på den kristne kulturarv. Mange ikke-kristne stater, som f.eks. Japan, har i praksis imidlertid blitt integrert i de ikke-religiøse aspekter denne kulturen. På det politiske, økonomiske og samfunnsmessige området utgjør det en del av den vestlige kultur, en kultur som langt på vei på er blitt sekularisert. Dette er derfor et mer omfattende begrep enn ”sivilisasjon” (Huntington 1997: 40-45).

Den vestlige verdens dominans, både når det gjelder kultur og andre områder, er ikke noe nytt. Den har vært en realitet i mer enn 200 år, før denne tid var den kinesiske kultur neppe underlegen i forhold til den vestlige (Cohen 2000). Det nye er at det har blitt stadig vanskeligere for utenforstående stater og kulturer å isolere seg fra, eller forsvare seg mot, den vestlige påvirkningen. Dette har delvis politiske årsaker, men i enda større grad teknologiske.

Sammenbruddet av Sovjetunionen *fjernet den politiske og ideologiske motvekt* mot den vestlige verden. Maktfordelingen fremsto i som unipolær, med Vesten som dominerende og USA som den ledende stat innen den vestlige verden. Samtidig ble Vestens normer for politisk og økonomisk adferd, dvs. demokrati og markedsøkonomi, sett på som universelle.

Teknologien gjør det mulig å påvirke andre land langt mer effektivt enn tidligere. Militære maktmidler kan brukes over større avstander og mer presist. Verdensøkonomien blir stadig tettere knyttet sammen fordi overføring av varer og tjenester blir enklere, og sist, men ikke minst, gjør utvikling av transport og telekommunikasjon det mulig å spre livsmønstre og ideer mer effektivt til stadig større deler av verden. Resultatet blir en stadig mer omsegripende ”globalisering” (Baylis and Smith 1997). Med globalisering menes her den økonomiske, sosiale, teknologiske og politiske prosess som gradvis overskrider nasjonale grenser (Lia og Hansen 2000: 8). Globaliseringen og utviklingen av normer for økonomisk og politisk adferd påvirker hverandre gjensidig. Til sammen gjør dette at mulighetene for å danne motvekt mot, eller isolere seg fra, den ”vestlige” verdens innflytelse, er langt mindre enn tidligere.

Globaliseringen, den internasjonale integrering på det sosiale, økonomiske og politiske området på tvers av skiller mellom nasjoner og kulturer, kan ses på både som en mulighet og som en trussel. Globaliseringen er en mulighet for dem som besitter økonomi og kunnskap. Dette vil i praksis si den vestlige verden, og særlig USA. Den er imidlertid ofte en trussel for dem som ikke har disse ressursene, en trussel mot deres interesser og verdier, på det politiske, økonomiske, samfunnsmessige eller religiøse området. Dette gjelder i første rekke de ressursvake stater, men også ressursvake grupper innen den vestlige verden. Globalisering er derfor en utvikling som skjer på premissene til de ledende kretser i den vestlige verden, og som derfor i stor grad må kunne sies å representere deres interesser. Både i den vestlige og i den

ikke-vestlige verden er det derfor grupper som ser på globalisering som en mulighet og grupper som ser på globalisering som en trussel.

Et annet problematisk aspekt ved globaliseringen er *øket sårbarhet*. De samme prosesser som fremmer kommunikasjon og integrasjon mellom ulike land og kulturer, kan også utnyttes til å ramme det etablerte systemet. Dette gjelder f.eks. elektronisk kommunikasjon, pengeoverføringer og flytrafikk. I tillegg vil vektlegging av økonomiske premisser på stadig flere samfunnsområder også kunne øke sårbarheten fordi oppbygging av sikre eller alternative systemer alltid vil være ressurskrevende og dermed måtte skje på bekostning av økonomisk effektivitet. Det er denne sårbarheten som kan utnyttes av de grupper som måtte ønske det, og som har ressurser til det, til å ramme den vestlige verden.

1.2 Vesten som trussel

I denne rapporten vil vi konsentrere oppmerksomheten om de grupper i den ikke-vestlige verden, og da særlig i den muslimske delen, som føler sin *religion* truet av ”vestlig” kultur og adferdsnormer (Vogt og Heger 2002). Dette er i utgangspunktet en typisk *verdikonflikt* eller *ideologisk konflikt*, i motsetning til en *interessekonflikt* (Mitchell 1981/1989: 35-37), selv om ulike mer profane interesser kan være nært forbundet med en slik verdikonflikt. Det vil derfor være sjelden at ideologiske konflikter forekommer i en rendyrket form. I verdikonflikter er det også svært mye vanskeligere å akseptere kompromisser enn i interessekonflikter, fordi verdier i langt høyt høyere grad er *absolutte*, noen som medfører at man føler å gå på akkord med det man dypest sett står for.

Statlige og ikke-statlige aktører må forventes å forholde seg ulikt til interessehevdelse og kompromisser. Stater har i utgangspunktet et bredt spektrum av interesser å ta hensyn til. Dette kan gjøre det lettere å søke kompromisser og å gi konsesjoner selv når det tilsynelatende er sentrale verdier som trues. Gir man etter på ett område, kan man få noe igjen på et annet. Ikke-statlige eller substatlige aktører vil ha et langt smalere spektrum av interesser, samtidig som de derfor også vil være langt mer engasjert i den saken, eller i de sakene, de prioriterer. Dette vil gjøre det vanskeligere å inngå kompromisser på deres sentrale saksområder. Jo mer vital en sak er for vedkommende aktør, desto vanskeligere er det å inngå kompromisser. Religion fremstår som mange som det mest vesentlige aspekt ved tilværelsen. For disse er troen noe hellig man ikke kan gå til akkord på. Det vil derfor forventes at substatlige grupperinger basert på religion vil være spesielt uvillige til å inngå kompromisser. I de senere år er det spesielt enkelte muslimske grupper, gjerne omtalt som ”fundamentalister” eller ”islamitter”, som har vært i søkelyset på dette området. Det er slike muslimske grupper som føler sine grunnleggende verdier truet av vestlige normer, som i første rekke interesserer oss i denne analysen, fordi det er disse gruppene som står bak de mest alvorlige utslag av internasjonal terrorisme.

Sett med tradisjonelle muslimske øyne kommer trusselen trolig i langt større grad fra den vestlige *sekulære* holdning, enn fra den vestlige religion; kristendommen. Grunnen til dette er at muslimer har svært liten mottagelighet for kristendommen, eller andre ”vestlige” religioner, som jødedommen. Overgang til en annen religion ville føre til at muslimer mister sin kulturelle identitet og plass i lokalsamfunnet. Religion gjennomsyrrer i langt større grad samfunnet i den muslimske verden enn i den vestlige. En sekularisering derimot betyr ikke det samme brudd med lokalsamfunn og identitet, men mer en gradvis eller glidende avstand fra det religiøse.

1.3 Sikkerhetisering av religion

Gitt den dominerende rollen religion har i mange muslimers liv, har religion blitt ”sikkerhetisert”, ut fra Ole Wævers (1998) begrep. Utgangspunktet for den såkalte Københavnerskolens sikkerhetstenkning er at innholdet av begrepet ”sikkerhetspolitikk” ikke er gitt. ”Sikkerhetspolitikk” er et begrep som avhenger av hvilke verdier eller interesser som blir definert som sentrale og truede. Den helt dominerende posisjon territorium, militærmakt og delvis politisk ideologi hadde i sikkerhetspolitikken under Den kalde krigen, var situasjonsavhengig. Andre faktorer kan være minst like viktige, som religion var det i middelalderen og frem til Tredveårskrigen (1618-48).

Det vesentlige her er at ”sikkerhetspolitikken” innhold ikke er gitt, men at den er et resultat av en politisk *prosess*, ”sikkerhetisering”. Dette er en prosess hvor det først fremkommer påstander om at en eller annen sentral verdi er truet, og hvor det så foregår en prosess hvor denne påstanden enten blir akseptert eller forkastet i de relevante fora (Buzan, Wæver og De Wilde 1998: 23-26). Dersom påstanden om at noe skal defineres som ”sikkerhet” blir allment akseptert, er neste skritt at det blir truffet tiltak for å forsvare denne verdien. Først da kan man si at en verdi (eller et objekt) har blitt ”sikkerhetisert”. ”Sikkerhetisering” er viktig fordi det impliserer at vedkommende verdi eller objekt skal anses som svært viktig, og at forsvaret av denne skal ha høy prioritet. Det impliserer at tiltak som ellers ville ha blitt sett på som illegitime, f. eks. å ta eller å ofre liv, kan bli sett på som legitime.

1.4 Sikkerhetisering fra substatlige grupper

Staten har tradisjonelt vært det truede objekt som må beskyttes. Samtidig er det også staten som utgjør rammen for den prosessen som definerer et objekt som truet. Ole Wæver åpner for at andre objekter enn staten kan sikkerhetiseres, f. eks. ”nasjon”, ”kultur” og ”religion”. Han fastholder likevel at det er *staten* som er rammen for sikkerhetiseringsprosessen, og at staten er den aktør som bestemmer at noe er ”sikkerhetisert”. Dette har også sammenheng med at staten er den eneste aktør som har legitimitet til å bruke militære maktmidler. Andre aktører, bortsett fra de staten delegerer denne myndighet til, har ikke legitimitet til å bruke voldsmakt. Wæver diskuterer imidlertid ikke hva som kan skje når ønsket om at noe skal defineres som ”sikkerhet”, *ikke* får gjennomslag .

Det kan her tenkes tre hovedalternativer: 1) Tilbakemeldingen på gruppens ”talehandling” (”speech act”) blir akseptert, 2) Dette ikke skjer, men gruppen fortsetter å arbeide for å oppnå gjennomslag for sitt syn med legitime midler, eller 3) Gruppen føler så sterkt for sin sak at den i praksis foretar en ”sikkerhetisering” av det truede objekt på egen hånd, og forsvaret dette objektet med midler som omverdenen ikke aksepterer som legitime. Slike grupper vil forsøke å bruke de ressurser de har for å sikre størst mulig oppmerksomheten om sin sak. En slik synlighet er nødvendig for å påvirke deres ulike målgrupper, både dem man vil bekjempe, og dem man søker støtte fra. Synlighet, sjokkvirkning og mediaoppmerksomhet er derfor viktig. Aksjonsformene må enten ha stor symboleffekt eller anrette så stor skade enten hos dem som står for den trusselen de mener skal motvirkes, eller hos dem som ikke har villet akseptere deres ”sikkerhetiseringsutspill”, at disse endrer adferd eller i alle fall fremstår som rammet og maktesløse. Det er i denne forbindelse *terrorisme* kommer inn som et mulig handlingsalternativ.

1.5 Terrorismens kontekst

Terrorismen og terrorbekjempelse foregår innen en politisk, sosial og religiøs ramme som nødvendigvis må påvirke både hvordan terrorister opererer og hvordan de eventuelt kan bekjempes. Den form for terrorisme vi her er interessert i, religiøst basert terrorisme utført av subnasjonale grupper, finner sted i en unipolær maktpolitisk kontekst. Denne maktstrukturen har, slik disse gruppene ser det, konsekvenser for deres religion gjennom å undergrave dens verdigrunnlag.

Terrorismen har to målgrupper som skal rammes: Vesten og dens samarbeidspartnere i den muslimske verden. Den siste målgruppen omfatter regjeringer og politiske grupper som enten støtter Vesten og USA politisk eller som går inn for en sekularisering av politikk og samfunn i muslimske land. Terroristgruppene kan ha tilhold i *begge disse typer samfunn*, men også i stater som støtter deres sak eller som ikke har evne eller vilje til å motsette seg at de opererer fra deres område. I tillegg skal opinionen i den muslimske verden påvirkes for å øke støtten til islamistenes sak.

Det grunnleggende problem er imidlertid at Vesten er så sterk og dominerende at den er vanskelig å bekjempe. Vesten kan ikke beseires, derfor kan kampen mot den vestlige overmakten ses på som fåfengt. Alternativet er imidlertid sett med ”islamistiske” øyne å resignere, noe som må fremstå som umulig gitt betydningen av det som trues. Derfor kan det fremstå både som en plikt og som en psykologisk nødvendighet å handle for sin egen verdighets og selvrespekts skyld.

Selv om Vesten og USA har en helt dominerende posisjon i internasjonal politikk, betyr ikke det at de ikke kan rammes. Den vestlige verden er også sårbar. Et moderne, høyt utviklet samfunn kan rammes på mange måter, ikke bare militært. Dette gir mulighet for en ”asymmetrisk krigføring” hvor den svake utnytter den sterke parts sårbarheter til å ramme ham (Lia og Hansen 1999). Terrorismen er en form for asymmetrisk krigføring som utnytter denne sårbarheten.

1.6 Opplegg

Kapitel 2 er en diskusjon av terrorismens vesen. Først drøftes terrorismen som politisk virkemiddel, deretter sammenhengen mellom terrorisme og religion. Søkelyst settes deretter på terroristen selv, hans plass i gruppen og holdning til oppverdenen. Til slutt i dette kapitlet drøftes truslenes effektivitet og terrorismens legitimitet.

Hovedproblemstillingen i denne rapporten: konsekvenser av at religion er sikkerhetisert av substatlige aktører, er tema for kapittel 3. Her drøftes først sammenhengen mellom sikkerhet og religion. Deretter diskuteres ulike eksempler på det som i denne rapporten karakteriseres som sikkerhetisering foretatt av ikke-statlige aktører. I forlengelsen av dette drøftes problemene omkring sikkerhetisering og religion. Til slutt i kapitlet tar vi for oss begrepet *jihad*, eller ”hellig krig” for å sette dette inn i en sikkerhetiseringskontekst.

I kapittel 4 drøftes to sentrale dilemmaer i forbindelse med bekjempelsen av internasjonal terrorisme som har sin årsak i religion. Til slutt, i kapittel 5, trekkes noen konklusjoner, og enkelte implikasjoner av resultatene drøftes.

2 HVA ER TERRORISME?

Terrorisme er en spesiell form for adferd. Terrorisme betyr at man gjennom en voldshandling mot mer eller mindre tilfeldige utvalgte mål søker å fremme visse målsetninger. Målets forbindelse med det man søker å oppnå, kan være direkte, gjennom at man søker å ramme representanter for det man vil endre. Forbindelsen kan også være indirekte gjennom at man ved å ramme tilfeldige mål ønsker å skap en vanskelig eller uholdbar situasjon for dem man vil påvirke. Det finnes ingen allment akseptert definisjon av begrepet terrorisme, men den mest anvendte er en definisjon den amerikanske regjering har brukt siden 1983: "The term "terrorism" means premediated, politically motivated violence perpetrated against noncombatant targets by subnational groups or clandestine agents, usually intended to influence an audience" (U.S. Department of State 2002).

2.1 Terrorisme som politisk virkemiddel

Som definisjonen ovenfor tilsier, er målet med en terroraksjon av *politisk* karakter, selv om enkeltpersoner kan utføre lignende aksjoner av helt personlige årsaker. Hensikten er derfor som regel, men ikke alltid, å påvirke en eller flere målgrupper for å fremtvinge en viss adferd. Vi skal senere drøfte muligheten av aksjoner hvor adferdsendring *ikke* fremstår som noe reelt mål, i alle fall i forhold til den gruppe trusler er rettet mot. Terrorisme er derfor ikke bare en handling, men også et signal om evne og vilje til mulige fremtidige handlinger. Hensikten er da å påvirke en annen parts, eller andre parters, kost-nytte-vurderinger. Målet for handlingen kan være kortsiktig, for å få gjennomslag for konkrete krav eller fremtvinge en viss handling, som f.eks. angrepet på det amerikanske militære hovedkvarteret i Beirut i 1982. Ofte kan aksjonen også ha et mer langsiktig og indirekte perspektiv: f.eks. å rette søkelyset på visse problemer, som politisk undertrykkelse. Omtale og mediedekning blir her et viktig mål for aksjonene. Palestinske terrorister brukte tidligere ofte flykapringer på denne måten. Det er de indirekte virkninger av terroraksjoner som er viktigst, ikke de direkte. Hensikten ligger i selve begrepet, terrorisere, det vil si å *skremme*. Poenget er å få en eller flere målgrupper til å endre adferd ved at man har understreket risikoen ved visse handlingsalternativer.

Den samfunnsmessige, kommunikasjonsmessige og teknologiske utviklingen har gjort det langt lettere både å skaffe seg de nødvendige midler for å iverksette terrorisme, og å organisere større aksjoner på tvers av landegrensene. Samtidig fører den samme utviklingen til at de potensielle konsekvensene av slike aksjoner blir langt større enn tidligere (Lia og Skjølberg 2000: 23)

Terrorisme er den svake parts virkemiddel, hvor man søker å utnytte den sterke parts svakheter. Ressursene som kreves for å påføre en motpart materiell, politisk og ikke minst psykologisk skade, behøver ikke være store. Det er tvilsomt om angrepet mot Twin Towers 11. september 2001 kostet mer enn 1 til 2 millioner dollar å gjennomføre. Det er neppe tvil om at man fikk svært meget igjen for denne innsatsen. Når terrorisme velges som handlingsalternativ, skyldes det derfor i første rekke at kost-nytte-effekten er spesielt gunstig fordi man med beskjeden innsats kan påvirke store grupper også utover de som rammes av selve aksjonen.

2.2 Terrorisme og religion

Terrorisme dreier seg imidlertid ikke bare om rasjonalitet, det følelsesmessige aspektet er også svært viktig. Spesielt gjelder dette betydningen av "martyr"-aksjoner i en religiøs kontekst.

Begrepet ”selvmordsaksjoner” er her misvisende fordi gjerningsmannens død ikke er hensikten med aksjonen, men et resultat av den. Dette er viktig, fordi selvmord blir sett på som en synd; man ødelegger noe Gud har skapt. Selvmord er derfor noe negativt. Martyrium, derimot, det vil si at man gir sitt liv i Guds tjeneste, er noe som er meget høyverdig. Martyrakten bringer et sterkt følelsesmessig aspekt inn i konflikten. Dette bryter fundamentalt med moderne vestlige normer når det gjelder det å ofre menneskelig, selv om vi så noe av det samme i sultestreikene i Nord-Irland. Den islamistiske holdningen må man gå tilbake til urkristendommen for å finne vestlige paralleller til. Også den gang var martyrdøden noe attraktivt som man bevisst søkte. De tidlige kristne trodde, i likhet med dagens muslimske fundamentalister, at man gjennom martyrakten var garantert å komme til Paradiset.

Internasjonal terrorisme på religiøst grunnlag blir av mange sett på som spesielt farlig for internasjonal sikkerhet. Audrey Kurth Cronin (2003: 41) lister opp fem grunner til dette: For det første er disse terroristene preget av et manikéistisk verdensbilde, det vil si at de ser på verden som en arena hvor kampen står mellom det ”gode” og det ”onde”. Enhver som ikke fullt ut støtter ens eget religiøse syn, representerer det ”onde”. Dette gjelder både muslimer og ikke-muslimer. For det andre ser religiøse terrorister det de gjør, som pålagt av Gud. Reaksjoner fra andre spiller i denne forbindelse en underordnet rolle. For det tredje føler de seg ikke bundet av sekulære lover og normer. For det fjerde føler denne type terrorister seg ofte fremmedgjort fra det samfunn de lever i. Derfor forsøker de å ødelegge det og å erstatte det med et nytt samfunn. For det femte deles deres religiøse grunnsyn ofte av ikke ubetydelige deler av samfunnet, noe som medfører at de har en potensiell støtte for sine synspunkter.

At terrorisme på religiøst grunnlag potensielt sett er mer alvorlig enn ”sekulær” terrorisme understrekes også av Bruce Hoffman: ”In brief, religious terrorism tends to be more lethal than secular terrorism because of the radically different value systems, mechanisms of legitimization and justification, concepts of morality, and Manichean world views that directly affect the ”holy terrorist” motivation.” (Hoffman 1999: 19-20)

Sett med den religiøse terroristens øyne er derfor dette en kamp mellom det ”gode” og det ”onde”, hvor hans grunnleggende identitet står på spill. Dette er en kamp som *må* vinnes, og hvor det å tape fremstår som noe totalt uakseptabelt. Den islamistiske terrorist ønsker å føre en slags global geriljakrig hvor motstanderen er USA og alt det dette landet står for, samt de som anses som USAs støttespillere, også i den muslimske verden. Kompromisser er svært vanskelig å tenke seg i en slik situasjon.

Terrorisme er et rasjonelt handlingsalternativ knyttet til håp om å oppnå politiske mål, samtidig som den type terrorisme vi diskuterer her, har sin grobunn i et sterkt religiøst engasjement. Disse perspektivene alene er imidlertid ikke tilstrekkelig til å forklare fenomenet ”terrorisme”. Noe av forklaringene må også søkes i en gruppesituasjon potensielle terrorister befinner seg i, de såkalte terrorist-celler. Fordi slike celler i utgangspunktet blir svært lukkede grupper av mennesker som deler et felles mål de føler sterkt for, må man regne med at psykologiske og sosialpsykologiske forhold i avgjørende grad vil påvirke også adferd. Rene ”rasjonell aktør”-modeller er derfor neppe tilstrekkelige til å forklare denne type ekstreme adferd. Forklaringer på hvorfor og hvordan terrorisme opptrer må derfor også søkes på det følelsesmessige og religiøse området.

2.3 Terroristen og omverdenen

Kombinasjonen av sterkt følelsesmessig engasjement og identitet med grupper som nødvendigvis må bli svært lukkede for å unngå infiltrering og opprulling, vil påvirke holdninger og adferd. Bruk av terrorisme som virkemiddel krever ikke bare en nærmest ubegrenset tro på egen sak, men også en svært negativ holdning til det som skal bekjempes med dette virkemidlet. Det kreves en ”demonisering” av den eller dem som eventuelt skal bøte med livet (Alianak 2000: 284-85). Villighet til å begå voldelig aksjoner kan også være med på å gi status innen en gruppe, fordi man da viser lojalitet mot gruppen og hengivenhet for dens mål. Gjennom å begå voldshandlinger beviser man også at man har brutt med samfunnet og dets normer, og har sin identitet hos gruppen. Denne type lukkede miljøer vil derfor bli preget både av en tro på bruk av vold, og på at denne voldsbruken er legitim på grunn av det som karakteriserer motstanderen (op cit: 292). Dette skaper en distansering fra samfunnet som sådan, fordi medlemmene har satt seg utenfor dets normer og lover, men også en sterk identitet med gruppen. Det enkeltes identitet og fellesskapsfølelse blir knyttet til gruppen og dens mål.

Gruppen eller cellen blir lett et lukket system også på det mentale området, hvor det å forsvare og å legitimere ens holdninger og handlinger blir sentralt. Det vil bli et sterkt sosialt og psykologisk press på den enkelte i retning av konformitet. Resultatet blir derfor en høy grad av ”gruppetenkning”. Denne situasjonen oppstår når ”a small group of decisionmakers experiences strong group cohesion, induced or reinforced by having to cope with a stressful environment” (George 1980: 93). Dette fører igjen til “an erosion of their critical capacities” (*ibid.*). Det vil si at behovet for enighet og samhold innen gruppen “tends to replace reality-based estimates of the efficacy and morality of policy options being considered” (*ibid.*). Omverdenens moral og rasjonalitet er ikke *bevisst* satt til side, den blir bare ikke sett på som relevant. Det blir gruppen og dens rammer som blir den mentale verden som bestemmer logikk og rasjonalitet. Irving Janis lister i sin bok, *Victims of Groupthink*, en rekke symptomer på “gruppetenkning”: “illusions of invulnerability and of unanimity held by members of the group, euphoria and overoptimism, risk-taking and aggression, shared stereotypes of opponents, sloganistic thinking, beliefs in the inherent morality of the group, direct and indirect pressures for conformity, and poor information processing” (op. cit. 93). Alle disse symptomene er til stede i stort monn i terroristgrupper basert på religion.

Skal man diskutere *rasjonalitet* når det gjelder bruk av terrorisme som virkemiddel for å nå sine mål må man derfor også ta hensyn til den sosiale og psykologiske situasjonen som er drøftet ovenfor. Det vil neppe være samsvar mellom det som fortone seg som rasjonelt sett fra omverdenen, og den form for rasjonalitet som gjør seg gjeldende i de grupper som foretar terrorhandlingene. Handlinger som for omverdenen kan fortone seg som irrasjonelle, kan sett fra terroristenes ståsted fortone seg logiske og riktige, gitt deres syn på verden og den situasjon de selv er i. Rasjonalitet blir knyttet til et syn på omverdenen som ond og truende og som noe man kan se det som sin *plikt* å gjøre noe med. Rasjonalitet kan også bli knyttet til ens egen situasjon. Man har satt seg utenfor samfunnet, og den handling, eventuelt terrorhandling, man foretar seg, gir livet innhold og mening.

Det blir ofte en stor avstand mellom de politiske eller samfunnsmessige endringer politisk motiverte terrorister ønsker, og slik samfunnet i praksis fungerer. Mottageligheten i det politiske system for krav fra politiske organisasjoner som tyr til terrorisme som virkemiddel, er derfor i

utgangspunktet svært liten, og denne mottageligheten blir neppe større av terroristaksjonenes ofte grufulle virkninger på uskyldige. Hertil kommer at et regime som regel også er svært negativt til å gi etter for press på grunn av fremtidige konsekvenser. Disse faktorene er i vesentlig grad med på å påvirke kost-nytte-vurderingene av terrorisme som virkemiddel. Selv om terrorister kan forårsake stor skade med enkle midler, slik at terrorisme i utgangspunktet kan fremstå som et effektivt virkemiddel, kan manglende mottagelighet hos dem som skal påvirkes, endre dette bildet. Det må derfor også være andre forhold som er vanskeligere å belyse med en ”rasjonell” kost-nytte vurdering som er med på å bestemme om og når terrorisme blir tatt i bruk som politisk virkemiddel.

2.4 Truslenes effektivitet

Internasjonal terrorisme kan neppe karakteriseres som ”effektiv”, i den betydning at den aktør som skal påvirkes, endrer sin adferd som et resultat av trusselen (Hovi 2001: 117-36). Dette skyldes i første rekke at trusselen ikke er *relevant*: Med dette menes at den som trues, må ha handlefrihet som gjør det mulig å etterkomme det aktuelle kravet. Er ikke dette tilfelle, har en trussel liten hensikt. Det er vanskelig ut fra det vi har diskutert, å se at USA, eller andre vestlige land, har mulighet til å etterkomme de krav som har kommet, gitt det handlingsrom de har, selv om de hadde ønsket det. Noe som absolutt ikke er tilfelle.

De andre kriteriene for at en trussel skal være effektiv er i følge Hovi (119-22): Det må være *interessekonflikt* mellom den som truer og den som blir truet, ellers er det ikke noe incentiv for å komme med noen trusler. Det er i forbindelse med trusler fra internasjonal terrorisme neppe tvil om at en slik interessekonflikt finnes, og at den er av en helt grunnleggende karakter. Den som truer, må ha et *incentiv* til å gjennomføre sin handling. At det ikke er tvil om incentivet har vi allerede sett ved en rekke tilfelle. Trusselen må være *troverdige*; dvs at den som truer, har vilje og evne til å gjennomføre sin trussel, samt at det er i hans interesse å gjennomføre sin handling dersom motparten ikke bøyer av. Trusselen må være *fullstendig*, dvs at den ikke blir satt ut i livet dersom den truede part gir etter. Dette er en aktuell problemstilling i forbindelse med trusler mot mindre vestlige land, eller mot muslimske ikke-islamittiske regimer, som kanskje har et handlingsrom som gjør det mulig å gi etter for i alle fall mindre omfattende trusler og krav. For større vestlige land er det vanskelig å tenke seg denne problemstillingen, gitt karakteren av den konfrontasjonen vi nå har. Til slutt må trusselen være tilstrekkelig *alvorlig* og formidles *klart* og entydig. Dette synes ikke å være noe stort problem. Truslene har vært så alvorlige at man har valgt å ta dem på alvor selv om de ikke alltid har vært like klare og entydige.

Når truslene likevel må karakteriseres som effektive, er det fordi virkningene på *andre* områder reelt sett kan være like viktige for dem som iverksetter truslene. Med sine aksjoner setter de den internasjonale ”dagsorden”, de understreker sin makt og USAs avmakt, og de bygger opp sin støtte i de grupper som er potensielle støttegrupper. Dette er i første rekke muslimer som er skeptiske til Vesten og i opposisjon til pro-vestlige regimer i den arabiske og muslimske verden (Lake 2002).

2.5 Terrorismens legitimitet

Det vi til nå har diskutert er terrorismens ”utility” (Martin 1973), dens ”nytteverdi” i en kost-nytte sammenheng. Terrorismen er imidlertid, i likhet med militærmakt, et virkemiddel som

fremstår som en kriminell handling med mindre den er legitimert, dvs at den må sees på som et rimelig og akseptabelt virkemiddel, i alle fall for dem som bruker det. Terrorismens ”acceptability” (Hoffman 1973) er derfor også viktig.

Terrorisme er i utgangspunktet et voldelig virkemiddel med svært begrenset legitimitet. Dette skyldes at terrorisme svært ofte rammer uskyldige som befinner seg på feil sted til feil tidspunkt. Terroraksjoner som rammer sentrale representanter for forhatte regimer, er mer legitime, i alle fall i en del kretser. Dette er f eks tilfelle for representanter for en okkupasjonsmakt i en krig. I slike situasjoner brukes istedet ofte begrepet ”attentat”, som understreker det målrettede og som derfor har større legitimitet.

Terrorisme er som nevnt ofte sett på som den svakes virkemiddel mot den sterke, og kan i en del sammenhenger være et middel i kamp mot overgrep og undertrykkelse. Dette er med på å gi terrorisme legitimitet i de grupper som terroristene mener å kjempe for. Terroristenes oppfatning av hva som er en rettfærdig sak kan delvis deles av andre, som derfor kan se terroristene som forkjempere for deres sak. Dette har vi blant annet eksempler på i Nord-Irland, både på katolsk og protestantisk side. Betingelsen for at terrorisme kan bli ansett som legitimt, er imidlertid at det er en sterk følelse både av trussel og/eller undertrykkelse, og at det er en følelse av at det ikke er mulig å nå frem med sitt syn i de legitime politiske kanaler.

Selv om terrorisme innebærer aggressive handlinger, kan målet for den som utfører handlingen, fremstå som defensivt. Man forsvarer viktige interesser som er truet. Det er dette som eventuelt skal legitimere handlingen.

Osama bin Laden har uttalt seg om terrorismens legitimitet på følgende måte: ”There is no doubt that every state and every civilization and culture has to resort to terrorism under certain circumstances for the purpose of abolishing tyranny and corruption. [...]. The terrorism we practice is of the commendable kind for it is directed at the tyrants, the traitors who commit acts of treason against their own countries and their own faith and their own prophet and their own nation. Terrorizing those and punishing them are necessary measures to straighten things and make them right.” (Esposito 2002: 24-25).

Ekstreme voldshandlinger som terrorisme kan derfor bli sett på som legitime innen grupper med sterkt følelsesmessig engasjement, dersom sentrale verdier blir ansett som truet. Disse gruppene føler seg da som representanter for dem som er undertrykket eller truet, og terrorisme blir sett på som en legitim handling, ofte som en forsvarshandling hvor man ofrer seg for å forsvare andre.

3 SIKKERHET OG RELIGION

Den prosessen vi her har beskrevet, hvor religion blir truet, og reaksjonene på dette, har klare likhetstrekk med den prosess Ole Wæver og andre i ”Københavnerskolen” (jfr side 10) kaller ”sikkerhetisering” (”securization”). Hovedforskjellen er at mens disse forfatterne stort sett er opptatt av den ”sikkerhetiseringsprosessen” som foregår på statlig eller nasjonalt nivå, vil vi her se på tilsvarende prosesser som foregår på sub- eller interstatlig nivå, fordi vi mener at den gitte måten å analysere problemene på er relevant også på disse nivåene

Den aktør som gjerne foretar en slik "sikkerhetisering", er *staten*, og de objekter som oftest fremstår som truet er statens territorielle integritet, suverenitet eller styreform. Dette har to viktige implikasjoner. Den første er at ulike stater kan sikkerhetisere på forskjellig måte. Det er ikke plass for noen omfattende diskusjon av dette meget viktige problemet her, men vi kan bare kort nevne at en sikkerhetisering av visse forhold i ett land ikke nødvendigvis blir akseptert i andre land. Det mest synlige eksemplet på dette i dag er de problemer Israel har med å vinne forståelse i andre land med sin politikk ovenfor palestinerne. Denne politikken fremstår som legitim for de fleste israelere fordi den israelske regjering har med den måten sikkerhetisert forholdet til palestinerne. Det er også et underliggende problem i forholdet mellom USA og de fleste europeiske land at mens "internasjonal terrorisme" i USA blir ansett som den helt dominerende trussel etter 11. september 2001 og fullstendig har dominert den amerikanske sikkerhetsagenda, er ikke dette i samme grad tilfelle i de europeiske land, hvor "internasjonal terrorisme" ikke er "sikkerhetisert i samme grad, og blir sett på som en av mange sikkerhetsutfordringer, og kanskje mer som en "risiko" enn som en trussel (Coker 2002).

Uansett synet på hvor alvorlig en trussel er, er det imidlertid enighet om at "internasjonal terrorisme" representerer en alvorlig utfordring. Man kan imidlertid også se "internasjonal terrorisme" som en legitim *respons* på en trussel, fordi ens religion blir truet. Det nye er at de aktører som foretar en "sikkerhetisering", er aktører som opererer uavhengig av stater, og at det truede objektet er religion, og i noen grad kultur.

3.1 Sikkerhetisering foretatt av ikke-statlige aktører

Ikke statlige og substatlige aktører er også opptatt av overlevelse. Dette gjelder alt fra bedrifter til forskningsinstitutter og ideelle organisasjoner. For å overleve kan de både sette seg selv best mulig i stand til å løse sine oppgaver, og søke å påvirke rammevilkårene de opererer under. Substatlige aktører er imidlertid underlagt en stats rettsregler. Lovstridige handlinger er derfor i utgangspunktet illegitime, selv når de foretas for å sikre aktørens overlevelse. Dette betyr imidlertid ikke at ulovlige handlinger for å sikre overlevelse ikke forekommer, men slik virksomhet stort sett vil foregå i det skjulte.

Dette bildet kan imidlertid endres når ikke-statlige aktører handler på vegne av andre enn seg selv. I slike situasjoner kan handlinger i større grad blir sett på som legitime selv om de bryter med loven, i alle fall i deler av samfunnet. Miljøverngrupper og religiøse fundamentalister er eksempler på grupper som ikke handler på vegne av seg selv. De opererer ut fra en formening om at *samfunnet* som sådant, i egen interesse, må ta hensyn til deres budskap, og at det er avgjørende viktig at dette skjer.

Hva skjer når gruppen som ønsker å definere noe som "vitalt" eller "sikkerhet", *ikke* får gjennomslag for sine synspunkter nasjonalt? Hvis det nasjonale beslutningssystemet blir sett på som legitimt, og man får inntrykk av at det er tatt tilbørlig hensyn til de fremsatte argumenter, vil de fleste gruppene som regel slå seg til ro. Det kan imidlertid tenkes at grupper *ikke* aksepterer avvisning fordi de aktuelle synspunktene er neglisjert, eller de truede verdiene er så fundamentale at avvisning er uakseptabelt.

Enkeltgruppers verdier kan være i uttakt med statens og/eller samfunnets verdier, slik at kravene ikke har noen mulighet for gjennomslag. Intensiteten i engasjementet kan likevel være svært

stor. Eksempler på dette er tilfelle hvor miljøaktivister går inn for sivil ulydighet når det gjelder inngrep mot naturen de ikke mener å kunne akseptere til tross for at politiske myndigheter har fattet vedtak som fremstår som legitime for samfunnet forøvrig. Et annet eksempel er de aksjoner som gjennomføres av "Dyrenes frigjøringsfront", og som har til hensikt å bekjempe pelsdyrnæringen og medisinske dyreforsøk, bl a ved å slippe ut dyr eller ødelegge anlegg. Det er ikke tilfeldig når en av dem som ble rammet, kalte aksjonen "ren terrorisme" (Aftenposten 10. mars 2003).

Vi ser her at adferden kan variere fra en passiv sivil ulydighet, hvor hensikten er å understreke det moralske engasjement for de verdier som er ment forsvart, til aktiv bekjempelse av dem som står for andre holdninger. Dette kan også skje med voldelige virkemidler, hvor "terrorisme" er et av de mest ekstreme. Her er det å skade eller skremme den annen part viktigere enn å understreke eget engasjement, selv om understreking av eget engasjement nok har betydning også her. Dette ser man bl a ved "selvmordsbombing", hvor det å skape "martyrer" er viktig.

3.2 Sikkerhetisering av religion

Religiøse grupper inntar en særstilling fordi intensiteten i deres engasjement er langt sterkere enn hos de grupper som engasjerer seg i for eksempel miljø eller dyrevern. Konflikten i Nord-Irland er ett eksempel på dette, selv om den også kan sees på både som en sosial og en nasjonal konflikt. Denne konflikten har imidlertid blitt båret frem, og har inntil nå blitt holdt ved like, av et bredt og sterkt samfunnsmessig engasjement på begge sider. Den kan derfor ikke sammenlignes med de mer isolerte gruppene som står bak f eks miljø- og anti-abort-aksjoner. Enkelte grupper, f. eks. av prinsipielle amerikanske abortmotstandere ("Pro-Life Movement") har imidlertid et sterkt religiøst engasjement og ikke ubetydelig samfunnsmessig støtte, også til bombing av abortklinikker (Juergensmeyer 2000: 20-30). Dette er også et eksempel på at religion kan legitimere lovbrudd. Den samme type religiøst-basert engasjement kan man også finne hos enkelte som tar avstand fra homoseksualitet på fundamentalistisk religiøst grunnlag. Timothy McVeighs bombing av rådhuset i Oklahoma City i 1995 for å ramme amerikanske føderale myndigheter kan trolig også regnes med under denne kategorien.

Det vi ser er derfor at nasjonale, eller internasjonale, grupper på egen hånd gjennomfører en "sikkerhetisering" av verdier som for dem fremstår som så sentrale. Dette legitimerer at de foretar ekstreme handlinger enten mot representanter for det de bekjemper, som abortklinikker, eller mot de myndigheter som etter deres mening svikter sin oppgave. Det vi også ser er at *religion* er en spesielt viktig legitimerende kraft når slik "sikkerhetisering" skjer.

Ønsket om å sikkerhetisere religion tar utgangspunkt i at religion ikke er forbeholdt den private sfære. Dette står i motsetning til synet på religion i den vestlige verden i dag. Selv om vi i land som Norge fremdeles har statsreligion, er religionens funksjon mer av seremoniell karakter på det statlige nivå. Religionen er ikke fullstendig adskilt fra politikken, men skillet mellom stat og samfunn er et politisk ideal. Staten skal være sekulær. Likevel har mange vestlige land, inkludert Norge, politiske partier og bevegelser med religiøst utgangspunkt. Vi har "kristelige folkepartier", "kristelig demokratiske partier" og katolske vs. protestantiske partier. Selv om *stater* er sekularisert, er ikke politikken det. Her er religion fremdeles en viktig dimensjon i enkelte land, også i den vestlige verden, selv om den nok må sies å være på vikende front.

Skillet mellom stat og religion er et forholdsvis nytt historisk fenomen, knyttet til den vestlige verden. Frem til 1700-tallet var det en tett sammenheng mellom stat og religion, men denne forbindelsen kunne ta ulike former. Det viktige her er at religionen var en integrert del av politikken, i enkelte tilfeller selve kjernen i den. En ideologi som kommunismen hadde formelt sett en tilsvarende posisjon i det tidligere Sovjetunionen, selv om det også her skjedde en avideologisering. Religion var i enda høyere grad enn i staten også den sentrale dimensjon i ikke-sekulære *samfunn*, både for identitet og for forståelse av ens egen plass i rom og tid. Også denne samfunnsfunksjonen har blitt dramatisk svekket i den vestlige verden, med en stadig mer omsegripende sekularisering som resultat.

Det vestlige idealet om skille mellom stat og religion har fått gjennomslag også i den øvrige verden. De fleste stater i dag fremstår som sekulære. Samtidig har det skjedd en spredning av hva man kan kalle Vestens irreligiøse samfunnsmessige normer også til en rekke samfunn i den ikke vestlige-verden. Dette har resultert i få virkelig sterke motreaksjoner, bortsett fra i den muslimske verden. Innenfor dette kulturområdet er det en lang tradisjon for en nær sammenheng, for ikke å si sammensmelting, mellom stat og religion.

I den grad det å opprettholde, eller snarere å gjenopprette, religionens dominerende plass i stat og samfunnsliv fremstår som helt vesentlig, er sekularisering av staten og spredning av irreligiøse normer en trussel mot svært sentrale verdier. Når man velger å reagere på trusler mot kultur og religion, kan kravene til handling bli helt spesielle. For mennesker som setter det religiøse foran alt, er trusler mot religionen svært avgjørende. Her er det ikke bare livsform og identitet som står på spill, men det mest grunnleggende, sjelens frelse. Å ofre alt, også livet, for religionen kan da være en *plikt* for enkelte. Dette er en plikt som trolig er langt mer sentral enn det å kunne ofre livet for "fedrelandet", fordi den på en helt annen måte kommer som en *indre* trang. Flere religioner har en lang tradisjon med martyrer. Dette fører til en prosess som har klare paralleller med "sikkerhetisering", men som i realiteten stikker langt dypere, selv om logikken er den samme. I mangel av et mer dekkende begrep vil vi her bruke begrepet *sikkerhetisering* også om denne prosessen. Dette er ikke bare fordi parallellene er så klare, men også fordi de sikkerhetspolitiske konsekvensene blir tilsvarende.

Hovedårsaken til at religion er så viktig for enkelte, er at den representerer det "hellige". Dette stikker langt dypere enn identitet og samfunn, fordi det representerer en "bro" mellom det "dennesidige" og det "hinsidige". Dette er basert på "tro" (som "faith", ikke "belief", som er basert på skeptisk, rasjonell tenkning, subjektiv ikke objektiv), noe som er en *absolutt* overbevisning. "Bud" og regler skal for den virkelig troende være absolutte og står over samfunnets lover bygget på menneskelig rasjonalitet. Lover gitt av mennesker og av Gud er derfor grunnleggende forskjellige.

Tapet av troen og av den religiøse tilknytning og identitet kan derfor bli et så vesentlig tap at man er villig til å ta og å ofre liv for å forhindre det. Viktig i denne forbindelse er også troen på at man kan nå Gud gjennom troshandlinger, gjennom å ofre det som er viktig; det største offer er livet, og da kommer en nærmest Gud. (jfr Abrahams vilje til å ofre sin sønn). Dette understreker også den absolutte hengivenhet og underkastelse. Det siste er selve grunnlaget for Islam som religion. Islam betyr som kjent "underkastelse". Man kommer over i en guddommelig orden som er hinsides "jordiske" rasjonelle kost-nytte betraktninger.

Vi har en interessant historisk parallell til dagens situasjon i de ortodokse jødernes reaksjon på fremmede kulturelle impulser i Oldtiden. Også den gang var utfordringen på to plan. Det var først og fremst påvirkningen fra den fremmede kultur og religion. Først kom denne utfordringen fra den kanaanittiske kultur og Baal-dyrkingen, deretter fra den hellenistiske kultur. Det siste resulterte i makkabeernes opprør mot den seleukidske hersker Antiokus IV (174 til 163 f. Kr), beskrevet i første makkabeerbok, med den jødiske selvstendighet under makkabeerne. Senere kom opprøret mot det romerske styre. I alle tilfellene ble den jødiske politiske ledelse og høyere sosiale sjikt påvirket av fremmede kulturimpulser. Den ortodokse religion ble sett på som truet, og reaksjonen var bl.a terroraksjoner. To jødiske sekter, sikarrene og zealotene gjennomførte en omfattende terror både mot det jødiske etablissementet og den romerske okkupasjonsmakten fra slutten 50-årene e. Kr. Resultatet ble det store opprøret i 66-70 (Josephus, AD 78/1969), og senere Bar Kochbas opprør i 132. Også her var det i praksis en ortodoks gruppe som så religionen truet på grunn av ytre kulturell påvirkning og indre tilpasning til denne kulturen, og resultatet var terror.

Når religion er viktigst får man derfor en prosess vi i denne forbindelse kan kalle sikkerhetisering. Som vi allerede har sett skjer dette ikke nødvendigvis, og kanskje heller ikke i første rekke, innenfor statens rammer. Substatlige aktører er som regel de mest fremtredende. Her har vi også en klar parallell i den muslimske tenkningen omkring religion og sikkerhet, knyttet til begrepet ”Jihad”, som vi gjerne oversetter med ”hellig krig”. I diskusjonen av jihad-begrepet er det også et sentralt spørsmål hvem som har ansvar eller plikt til å føre ”hellig krig”. Er det staten eller er det den enkelte?

3.3 Jihad

I muslimsk tenkning har det tradisjonelt vært meget nær sammenheng mellom religion, samfunn og politikk. Islam har ambisjoner om å være et altomfattende system som skal være rettesnor for enkeltmennesket og for samfunnet under alle livets forhold; personlige, sosiale og politiske. Grunnlaget er Koranen og Sunnaen, dvs. tradisjonene fra Profeten og de første politisk-religiøse ledere, de såkalte kaliffer. Lovverket er her spesielt viktig, fordi dette skal regulere både enkeltmenneskenes forhold til hverandre og til samfunnet. Derfor er lovverket sett på som en viktig indikasjon på om en stat er organisert i samsvar med grunnleggende islamske prinsipper. De tradisjonelle islamske lovene, *sharija*, har derfor en viktig symbolfunksjon. Disse lovene er basert på Koranen og Sunnaen, og derfor *gitt av Gud*, og ikke av mennesker. En stat som baseres på *sharija*, har derfor sin legitimitet fra Gud.

Mens det tidligere var nær sammenheng mellom religion, stat og samfunn også i den vestlige verden, er dette ikke lenger tilfelle. Selv om man fremdeles har statskirker i en del land, som i Norge, er Staten som nevnt i seg selv sekulær. Statens legitimitet er basert på folket, ikke på religion. Statens lovgivning er bestemt i en nasjonalforsamling, og ikke avledet av hellige skrifter, selv om disse selvfølgelig kan være en inspirasjonskilde. Skillet mellom kirke og stat som er naturlig i den vestlige verden, er fremdeles kontroversielt i den muslimske verden. Et slikt skille er gjennomført i en del muslimske stater, som i Tyrkia som var et foregangsland på dette området, mens det er ikke er like klart i andre stater.

Det er derfor uenighet innen Islam om forholdet mellom religion og politikk. For dem som søker politisk inspirasjon i Islam, er denne religionen, som tidligere påpekt, ikke bare en religion men

også en politisk ideologi. Politisk islam er en *radikal* politisk bevegelse. Her brukes ordet radikal i sin egentlige betydning: å gå tilbake til røttene. Den søker å bekjempe både den vestlig dominerte verdensorden og muslimske regimer som ikke baserer sin politikk på *sharija*, men på vestlige sekulære politiske normer, som folkesuverenitet og demokrati.

Den innflytelsesrike pakistanske islamistiske skribenten Mawlana Mawduli (1903-79) formulerer det slik: “[Islam er] a revolutionary concept and ideology which seeks to change and revolutionise the world social order and reshape it according to its own concept and ideals.” (Esposito 2002: 55)

Ut fra et slikt ståsted er Islam å anse også som en internasjonal revolusjonær politisk bevegelse i likhet med den internasjonale sosialismen for hundre år siden. Målet er også her å skape det ideelle samfunn basert på visse ideologiske premisser; for de radikale islamistene et ”sant” islamsk samfunn under et gjenopprettet kalifat, for sosialistene det ”klasseløse samfunn”. Motstanderne er også definert på omtrent den samme måte; det er den vestlige imperialismen og de grupper i de ulike land som støtter denne, direkte eller indirekte. *Jihad*, ”hellig krig” har dermed en lignende rolle som ”klassekampen”.

Det er bekjempelse av den vestlige politiske og kulturelle dominans over den muslimske verden og gjeninnføring Islam som det politiske og juridiske grunnlag for de muslimske stater som er målet for de grupperinger som gjerne betegnes som ”muslimske fundamentalister” eller som ”islamister”. Spesielt innføring av religiøst basert lovgivning (*sharija*) har derfor en viktig symbolsk betydning. Pga den følelsesmessige tette forbindelsen mellom stat, samfunn og religion er religionen det grunnleggende element for identitet og tilhørighet også for enkeltmennesket, spesielt for ”islamistene” (Murden 1997/99). Som vi har vært inne på tidligere, er det derfor noe helt fundamentalt som sett med deres øyne trues gjennom den vestlige dominans og påvirkning. I den muslimske verden har erklæring av ”Hellig krig”, *Jihad*, vært svaret når sentrale verdier trues. Dette er i første rekke tilfelle når muslimske stater står overfor trusler fra ”vantro”, men *Jihad* kan også rettes mot muslimske stater som ikke lever opp til de islamske idealer som er nevnt ovenfor, dvs stater som er påvirket av vestlige eller andre ikke-muslimske normer og idealer. ”Hellig krig” er potensielt sett et kraftig virkemiddel fordi det øver et sterkt press på alle muslimer om solidaritet overfor den som trues, og innsats mot den som skal bekjempes.

Det er i utgangspunktet ingen enighet i den muslimske verden om *hvem* som har autoritet til å erklære ”hellig krig”. Det som imidlertid er klart, er at den som kommer med et slikt utspill må ha både formell og personlig autoritet dersom dette utspillet skal vinne gjenklang hos dem som eventuelt skal mobiliseres.

I august 1996 erklærte Osama bin Laden fra sitt tilholdsted i Afghanistan *Jihad*, ”hellig krig” mot USA og dets allierte. Den hadde som erklærte mål å drive de amerikanske militære styrker ut av den arabiske halvøy, styrte det saudi-arabiske regimet, ”frigjøre” de hellige steder Mekka og Medina og å støtte revolusjonære grupper overalt i verden (Esposito 2002: 20-21). Denne trusselen har senere blitt gjentatt og understreket ved en rekke anledninger, samtidig som budskapet og oppfordringen om krig har blitt spredt med alle tilgjengelige midler til muslimer i alle verdensdeler.

Denne ”hellige krigen” ble gitt en institusjonell overbygning gjennom opprettelsen av den såkalte ”Islamske verdensfront for *Jihad* mot jøder og korsfarere”. Dermed ble den ”hellige krigen” gitt et bredere siktemål ved å bli knyttet også til Palestina-konflikten. Begrepet korsfarere er interessant fordi meningen tydelig er å gi assosiasjoner til det ”middeltidige” i Israels tilstedeværelse i Midtøsten. Korsfarerne opprettet et vestlig ”brohode” i den arabiske verden, men ble kastet på sjøen igjen. Det ble utstedt en *fatwa*, som erklærte at det var alle muslimers plikt å drepe amerikanske borgere, og borgere fra land allierte med USA. Dermed ble det tre mål for ”krigen”: muslimske regimer som ”samarbeider” med USA, staten Israel og USA og dets allierte.

Den muslimske verden som sådan, og spesielt Islam som religion, ble sett på som truet fra Vesten. Dette var en trussel som dels var et resultat av den massive amerikanske politiske, økonomiske og militære innflytelsen i den arabiske verden og særlig da i Golfen. Dels var den også et resultat av staten Israels ”okkupasjon” og ”undertrykkelse” av Palestina. Men den mest alvorlige trusselen var den de vestlige normer utgjorde mot Islam som religion. De ”hellige steders beskytter”, Saudi Arabia, hadde her sviktet sin oppgave ved å la amerikanske styrker få tilgang på arabisk jord i forbindelse med Golfkrigen i 1991, og fremsto derfor som en forræder mot Islams sak. ”The call to wage war against America was made because America spearheaded the crusade against the Islamic nation, sending tens of thousands of troops to the land of the two Holy Mosques over and above its meddling in Saudi Affairs and its politics, and its support of the oppressive, corrupt, and tyrannical regime that is in control” (Esposito 2002: 23). Det samme gjorde ifølge denne tenkemåten også vestorienterte stater som Egypt, som i tillegg bekjemper ”fundamentalistiske” islamske grupper innenlands.

Begrepet *jihad* er imidlertid uklart og omstridt innen Islam. Den egentlige betydning av ordet er ”anstrengelse”. Det fullstendige begrepet er *jihad fi sabi Allah* eller ”anstrengelse på Guds vei” (Daae et al.: 121). Det sier seg selv at et så vidt begrep blir brukt på ulike måter. Dette gjelder også i Koranen, hvor det brukes om ulike former innsats for islams sak. *Jihad* er i praksis en oppfordring til å kjempe for Islam uten at der er knyttet til bruk av spesielle midler. Det finnes derfor ingen entydig autoritativ definisjon av dette sentrale begrepet. Det har imidlertid fått en sentral plass i konflikter mellom muslimer og ikke-muslimer i de siste tiår.

Det skilles innen Islam mellom to former for *jihad*/anstrengelse. ”Den store *jihad*” er det enkelte menneskes indre kamp mot fristelser og onde tilbøyeligheter. Med dette menes den enkeltes streben etter å følge Koranens regler. Det som vi i Vesten kaller ”hellig krig”, er ”Den lille *jihad*”, som er kampen mot de vantro. Det er den siste betydningen av *jihad* som nå blir viet mest oppmerksomhet, og det er denne forståelse av begrepet som blir lagt til grunn i den videre diskusjonen.

Jihad kan dels knyttes til den *defensive* kamp for å forsvare Islam mot indre og ytre trusler, dels til den *offensive* kamp som har som hensikt å utbre Islam gjennom å bekjempe alle ”ikke-troende”, for eventuelt i siste instans å skape en islamsk verden. Det er imidlertid den defensive tolkningen av *jihad* som har størst støtte i de fleste muslimske miljøer.

Det var i kampen mot det vestlige, og særlig det britiske, koloniherrdømmet i første halvdel av 1900-tallet at begrepet *jihad* fikk ny aktualitet i den muslimske verden. Det var den egyptiske religiøse og politiske aktivisten Hassan al-Banna (1906-49) som gav begrepet et nytt innhold

ved å bruke det til å legitimere, og å søke støtte for, kampen mot britene i Egypt. "Since Muslim lands had been invaded, he said, it is incumbent on all Muslims to repel their invaders just as it was an Islamic imperative for Muslims to oppose rulers who blocked the establishment of Islamic governments." (Esposito 2002: 51).

Ifølge tolkninger av islamsk lov er det en muslims plikt å føre krig ikke bare mot den som angriper muslimsk territorium, men også mot dem som motsetter seg muslimsk styre. Dette bygger på det syn at hele menneskeheten må få anledning til å leve innenfor *dar al-Islam*, den islamske verden, preget av politisk og sosial rettferdighet. Ellers ville de som lever utenfor den muslimske verden, i *dar al-harb*, krigens og konfliktenes verden, lide. (Esposito 2002 34-35). Ifølge denne tolkningen er *jihad* mer en "misjonsbefaling" enn en oppfordring til angrepskrig. Den er derfor, i likhet med ønsket om gjenopprettelse av Kalifatet, den religiøst-politiske ledelse av den muslimske verden etter Muhammed, neppe noen ledesnor for politikk.

Det er imidlertid verd å merke seg at Hassan al-Banna ville utvide kampen til også å gjelde de muslimske kretser som blokkerer opprettelse av islamske regjeringer. Det er her et klart skille mellom "muslimsk" og "islamsk". En "muslimsk" stat er enhver stat som er styrt av muslimer, mens en "islamsk" stat er styrt etter de islamske *sharija*-lover.

Al-Banna hadde imidlertid også et langsiktig politisk mål: gjenopprettelse av Kalifatet og bekjempelse av ikke-islamske stater som kunne true denne ambisjonen. Følger man al-Bannas syn mht at også kampen for å nå disse målene legitimerer "hellig krig" er det svært mange konflikter som faller innenfor en slik kategori. Så kan man spørre: Hvorfor er det så viktig at en konflikt eventuelt defineres som "hellig krig"?

Dersom en konflikt erklæres som *jihad*, settes den inn i en større kontekst enn den mer prosaiske politiske kamp. Den blir ikke bare en del av kampen mellom muslimer og "vantro", den gjør det også til en religiøs plikt for muslimer å støtte, og eventuelt delta i, denne kampen. Det vil derfor være fristende for stater og politiske grupperinger å definere de konfliktene de fører som *jihad*. Dette kan gi en ekstra legitimering og støtte i andre deler av den muslimske verden.

Det er imidlertid ingen automatikk mellom det at en erklæring om *jihad*, og at den vinner generell aksept i den muslimske verden. Dette er helt avhengig av den støtte og den legitimitet den som oppfordrer til *jihad* har. Muslimske ledere som erklærer *jihad*, må kunne påberope seg støtte fra teologisk-juridisk ekspertise, de såkalte *muftier*. Disse kommer da med en begrunnet uttalelse, *fatwa*, som kan brukes enten til å legitimere eller avvise en *jihad*. I likhet med advokater i den vestlige verden må man også regne med at det finnes *muftier* til støtte for ulike synspunkter. Også i den muslimske verden må man imidlertid regne med at ikke alle synspunkter veier like tungt, når det gjelder å mobilisere støtte.

Prosessen som fører frem til at noe blir allment akseptert som *jihad*, har klare paralleller til den prosessen Ole Wæver og andre beskriver når det gjelder "sikkerhetisering" av et truet objekt, som vi tidligere har omtalt. Også her har man en "talehandling" ("speech act") fra en aktør som ønsker at forsvar av noe skal bli ansett som så viktig at det skal få en spesiell status (henholdsvis "sikkerhet" og *jihad*). Dette utspillet blir så gitt støtte eller forkastet av ulike eksperter (henholdsvis sikkerhetspolitisk ekspertise og *muftier*). Resultatet kan bli allmenn godkjenning av "sikkerhet" eller *jihad*, aksept fra visse substansielle aktører, eller fullstendig avvisning.

Trusselen mot Islam som religion står ofte i fokus når *jihad* blir erklært og eventuelt vinner allmenn aksept. Som vi tidligere har påpekt, har religionen langt større samfunnsmessig betydning i den muslimske enn i den vestlige, langt mer sekulære, verden. Derfor kan moderniseringen og vestliggjøringen av den muslimske verden bli sett på som en svært alvorlig trussel mot islam som religion. Mange muslimer føler at sentrale religiøse og samfunnsmessige verdier blir undergravet. Den muslimske verden preges av politisk og økonomisk svakhet, og underlegenhet i forhold til den vestlige verden. Dette understrekes av tilstedeværelsen av staten Israel på det som anses som muslimsk jord, det amerikanske militære nærværet i land som Saudi Arabia og nå også erobringen og okkupasjonen av Irak. Jerusalem, de hellige steder og hele den arabiske halvøy trues av vantro. Dette er en utfordring som vanskelig kan møtes med de tradisjonelle politiske, økonomiske og militære virkemidlene, dertil er Vesten for dominerende på alle disse områdene. Man leter etter enkle løsninger på kompliserte utfordringer, og det er her *jihad* kommer inn i bildet:

”Many Muslims today believe that the conditions of their world require a jihad. They look around them and see a world dominated by corrupt authoritarian governments and a wealthy elite, a minority concerned solely with its own economic prosperity, rather than national development, a world awash in Western culture and values [...] Western governments are perceived as propping up oppressive regimes and exploiting the region’s human and natural resources, robbing Muslims of their culture and their options to be governed according to their own choice and to live in a more just society. Many believe that the restoration of Muslim power and prosperity requires the return to Islam, the creation of more Islamically oriented states and societies. Some Muslims, a radicalised minority, combine militancy with messianic visions to inspire and mobilize an army of God whose jihad they believe will liberate Muslims at home and abroad.” (Esposito 2002: 27)

Jihad medfører derfor en legitimering av bruk av ekstreme midler, som terrorisme, for dem som aksepterer at vitale verdier som religion og kultur står på spill. At kampen oppfattes som forsvar, snarere enn angrep, styrker også legitimiteten. Osama bin Laden sier det på følgende måte: ”We ourselves are the target of killings, destruction, and atrocities. We are only defending ourselves. This is defensive jihad. We want to defend our people and our land. That is why we say, if we don’t get security, the Americans, too, would not get security. [...] They rob us of our wealth and of our resources and of our oil. Our religion is under attack. They kill and murder our brothers. They compromise our honour and our dignity and dare we utter a single word in protest against the injustice, we are called terrorists.” (Esposito 2002: 24).

Det som spesielt legitimerer når det gjelder *jihad* er at den som utfører handlingen ikke handler på vegne av en stat eller et samfunn. Han eller hun er ”Guds redskap”. Muftaene har fastslått at det er Gud som ønsker dette. For igjen å sitere Osama bin Laden i en uttalelse etter 11. september: ”Amerika er slått av den allmektige Gud i sine vitale organer.” (Vogt og Heger 2002:164)

Det at Gud ikke bare legitimerer, men også krever, at muslimer deltar i *jihad* skaper en potensiell motsetning mellom staten og den enkelte: Dersom staten ikke aksepterer at en konflikt er *jihad*, er det da den enkeltes *plikt* å delta? Problemet om *jihad* er en individuell eller

en kollektiv plikt er derfor sentralt i debatten i den muslimske verden. Også her er det klare paralleller til vår tidligere sikkerhetiseringsdiskusjon: Hva gjør den enkelte eller grupper når det ikke er gjennomslag for sikkerhetiseringsutspill?

Enkelte muslimer mener at det er en generell og absolutt plikt for alle sanne muslimer å delta i en *jihad* for å kjempe for en verdensomspennende islamistisk revolusjon (Esposito 2002: 27). *Jihad* blir av disse sett på som en av troens ”søyler”, på lik linje med trosbekjennelse, bønn, faste, almisser og pilegrimsreiser. Det er ”den glemte plikt”, som var tittelen på et skrift av Muhammed Abd al-Faraj, utgitt i 1981. Underkastelse, plikt og lydighet er absolutt, man kan ikke velge ut deler man vil forholde seg til. Det var spesielt de muslimske regimene som samarbeidet med, eller som var inspirert av Vesten, som skulle være målet for denne individuelle *jihad*: ”As for the Muslim lands, the enemy resides in their countries. In fact the enemy is controlling every thing. The enemies are these rulers who have snatched the leadership of the Muslims. Thence Jihad against them is *farth ‘ayn* (an individual obligation), Besides, the Islamic Jihad is now in need of the effort of every Muslim. And it should be borne in mind that when Jihad is *farth ‘ayn*, it is not required to seek permission from one’s parents for the march forth as scholars said: “it becomes like praying and fasting.” (Faraj 2000: 24)

Faraj (side 58) nevner tre forhold hvor *jihad* er å anse som en individuell plikt. Alle disse er avledet fra konkrete historiske situasjoner som beskrives i Koranen, og som hos Faraj blir gitt allmenn gyldighet. Den første er når man deltar i et slag mot en hær av vantro. Den andre er når vantro invaderer et muslimsk land. Og den tredje er når en Iman, dvs en som er akseptert som leder av det sjiittiske samfunn, gir ordre om det.

Med utgangspunkt i disse forholdsvis generelle utsagnene har det imidlertid utviklet seg en voldskultur hvor religion og *jihad* brukes av fundamentalistiske islamistiske grupper for å legitimere deres kamp, ikke bare mot den vestlige kultur generelt og USA spesielt, men også mot muslimske regimer som ikke går inn for de islamistiske idealer. Med disse gruppernes bruk av terror i et omfang det er vanskelig å finne historiske paralleller til, er det skapt en ny form for internasjonal konflikt. Denne konflikten har helt andre karakteristika enn tidligere internasjonale konflikter og skaper dilemmaer hos dem som skal forholde seg til disse konfliktene.

4 KONFLIKTENS DILEMMAER

Utfordringen fra de islamistiske terrorgruppene med al Qaida i spissen representerer en helt ny type internasjonal konflikt som er vesentlig annerledes enn de tradisjonelle militære utfordringene statene i det internasjonale samfunn har vært utsatt for tidligere. En rekke forhold er viktige i denne forbindelse.

4.1 Asymmetrisk konflikt

Den trussel de islamistiske gruppene representerer, fører til en konflikt som er *asymmetrisk* på en rekke områder:

- når det gjelder *aktører*. Den står mellom ikke-statlige transnasjonale aktører med al Qaida i spissen på den ene siden, og verdenssamfunnet av stater med USA i spissen på den andre.
- når det gjelder *ressurser*. Den står mellom kanskje noen tusen aktivister på den ene

- siden, og så godt som hele verdenssamfunnets samlede ressurser på den andre
- når det gjelder *sårbarhet*. Den står mellom lukkede grupper det er svært vanskelig å detektere og bekjempe, og et verdenssamfunn som i sin karakter er slik at det kan rammes nær sagt hvor som helst.
- når det gjelder *verdier*. Den står mellom religiøse fundamentalister på den ene siden og sekulære stater på den andre.
- når det gjelder *virkemidler*. Den ene siden bruker terror, den andre tradisjonelle militære, politiske og økonomiske virkemidler

”Internasjonal terrorisme”, slik begrepet gjerne defineres, har som utgangspunkt radikale islamittiske gruppers sikkerhetisering av religion. Fordi disse gruppene er substansielle er deres politisk-organisatoriske og kulturelt-religiøse kontekst vesensforskjellig fra den som karakteriserer deres vestlige motpart(er). Siden terroristgrupper ikke er territorielt organisert, med befolkning, infrastruktur og administrasjon, kan de heller ikke rammes på samme måte som en stat. Dette gjør at de påvirkningsmuligheter som kan brukes mot en stat, ikke har samme relevans i forhold til slike gruppe (Egeberg og Kjølberg 2001). En terroristgruppe er en lukket gruppe, en celle, som må oppdages og uskadeliggjøres *før* den får fullført sin handling. Uskadeliggjøring i ettertid kan ha en viss forebyggende effekt når det gjelder nye aksjoner, men denne effekten er neppe særlig stor, spesielt ikke når man står overfor mennesker som er villige til å ofre livet for sin sak.

Ressursgrunnlaget for internasjonal terrorisme er de mennesker og de våpen den måtte ha til sin disposisjon, samt den politiske og økonomiske støtte den måtte ha fra sine sympatisører. På motsatt side står størsteparten av verdenssamfunnets ressurser. Tilsynelatende skulle utfallet av denne ulike konflikten være gitt. Når dette likevel ikke nødvendigvis er tilfellet, skyldes det terroristgruppens hensynsløse vilje til å utnytte omverdenes svakhet og sårbarhet. Dette kan ramme nær sagt hvor som helst, når som helst. Derfor er det ikke ressurser, men kombinasjon av egen usårbarhet og andres sårbarhet som gir gruppene makt og som representerer en så alvorlig trussel. Paradoksalt nok kan denne formen for internasjonal terrorisme også utnytte den vestlige verdens *styrke* til sin fordel. Dette gjelder for eksempel samfunnsverdier som åpenhet og rettssikkerhet, og også teknologiske og økonomiske fremganger som gjør det mulig å kommunisere og transportere på en helt annen måte enn tidligere. Det samme gjelder selvfølgelig de mange vestlige nyvinninger på det militærteknologiske området, som også kan benyttes mot de land som utviklet dem.

En religiøst basert terrorisme har en helt annen grobunn i et muslimsk samfunn enn i et samfunn av ”vestlig” karakter. Den nære sammenheng innen islam mellom religion, samfunn og politikk gjør at det religiøse gjennomsyrrer den politiske kamp. Det ser man i det verdensbilde som de islamske grupper legger til grunn for sine handlinger. Ifølge dette bildet dominerer og undertrykker USA og dets håndlangere, og da særlig Israel, den muslimske verden politisk og økonomisk, og ødelegger den muslimske religion og kultur. Dette forsterkes gjennom islams vektlegging av plikt og underkastelse. Det psykologiske press på enkeltpersoner med sterk tro blir derfor stort når en *jihad*-erklæring blir sett på som legitim. ”Allah promises punishment for those who abandon Jihad: *“If you march not forth. He will punish you with a painful torment.”* (Esposito 2002:17) Det er derfor ifølge islamistene den enkeltes plikt å engasjere seg i kampen mot denne trusselen.

Kampen mellom det ”gode” og det ”onde” må derfor også bli total, uten rom for kompromisser. Dette bildet deles også tydeligvis av Bush-administrasjonen. Når kompromisser verken er ønskelig eller mulig og det ikke er noen reell mulighet for at terroristene kan vinne sin kamp mot Vesten og de vestlige verdier, er det naturlig å spørre: Hva er egentlig terroristenes mål?

4.2 Terrorismens mål

Det er svært ulike parter som står overfor hverandre i den konflikten vi når har beskrevet: verdens statssystem mot terroristceller, og den ”moderne” vestlige samfunnsfilosofi mot en tankegang som minner mer om den vi hadde i Europa i Middelalderen. Det er enkelte likheter med konfrontasjonen mellom det ”borglige statssystem” og den ”internasjonale sosialisme” for hundre år siden. I begge situasjoner var det to verdener som sto mot hverandre med gjennomgripende systemendring på det globale plan som mål, og med konfrontasjonen og konflikten som sin viktigste kontaktflate.

De islamistiske gruppene forholder seg til tre hovedmålgrupper i sin virksomhet. To av disse blir sett på som motparter: Det er den vestlige verden ledet av USA og muslimske regimer som motsetter seg de islamittiske idealer. Den tredje; befolkningen og opinionen i den muslimske verden - derimot, blir sett på som en kilde for potensiell støtte. De to første skal bekjempes, mens den siste i størst mulig grad skal vinnes for islamistenes sak. Terror er hovedvirkemidlet i forhold til motstanderne, men også et virkemiddel i tillegg til forkynnelse og informasjon i forhold til den muslimske opinionen. Gjennom spektakulære terroraksjoner skal man både skape helter ungdommen kan identifisere seg med, og understreke at det tilsynelatende så mektige USA ikke er usårbart, og at det derfor nytter å kjempe. Ikke-islamistiske muslimske regimer som er med i kampen mot ”internasjonal terrorisme”, kommer dermed også i en vanskelig posisjon. Deres internasjonale politiske handlingsrom kan være slik at de må støtte Vestens kamp samtidig som deres innenrikspolitiske fundament blir undergravet. Dette kan føre til at moderate muslimske regimer blir radikaliseret for ikke å miste støtte innad (Lake 2002: 21-22), slik at de i praksis må gi konsesjoner til de islamistiske gruppene.

I tillegg kan reaksjonen fra dem som søker å motvirke terror, være av en slik karakter at støtten til islamistene kan øke. Dette ser vi ikke bare i Israel og Tsjetsjenia (i den grad krigen der kan regnes som krig mot ”terrorisme”), men også i noen grad i den øvrige verden. Dette skyldes at konkrete tiltak som iverksettes kan ramme store målgrupper, som muslimer generelt, og at det skapes negative holdninger og motsetningsforhold til muslimer. Terrorhandlinger kan derfor polarisere holdninger og dermed øke støtten til ekstremister på alle sider. Det er i lys av dette bildet man må vurdere målene for de islamistiske terroristenes virksomhet.

Islamistenes verdensbilde er basert på hva de ser som en konflikt mellom det ”gode” og det ”onde”, mellom den ”rettferdige” og den ”urettferdige” verden, med en gjenopprettelse av kalifatet, helst på det globalt plan som det endelige mål. Man kan også se islamistenes virksomhet som en kamp mot Vesten og dens verdier eller som en kamp mot den post-moderne ”markedssivilisasjon” (Mosseau 2003). På det operasjonelle plan kan dette konkretiseres til tre hovedmål:

- fjerne den vestlige, og særlig den amerikanske, politiske, økonomiske og militære innflytelse og dens nærvær i den muslimske verden
- knuse staten Israel og gjenopprette et muslimsk Palestina

- innføre islamske regimer i den muslimske verden

Dette er svært omfattende mål, som krever en tilsvarende stor politisk endring fra de aktører terroristene handlinger retter seg mot. I realiteten er dette endringer som er helt utenkelige. Som vi allerede har slått fast, går heller ikke de grupper som her er aktuelle, inn for kompromisser. I praksis vil derfor ingen forhandlingsløsning være akseptabel for dem (Lake 2002: 17). Det er derfor reelt sett ikke mulig for terroristene å oppnå sine erklærte mål, uansett hvor omfattende terroraksjoner som blir iverksatt. Dette betyr imidlertid ikke at terrorhandlinger ikke kan føre til politiske og samfunnsmessige endringer som kan medføre en viss grad av måloppnåelse. Hensikten med aksjonene er ikke nødvendigvis å få USA og andre sentrale aktører til å endre sin politikk, men å påvirke mer indirekte gjennom å skape frykt, for slik å fremkalle reaksjoner, noe som igjen fremmer egne interesser.

Terrorisme er et dramatisk teater som skal påvirke tilskuernes holdninger og handlinger. Som sådan er det en effektiv måte for å overbringe et budskap til en målgruppe. De vestlige stater vil neppe kunne skremmes til å endre sin politikk, men aksjonene og truslene kan understreke at en politikk kan medføre kostnader og konsekvenser. Dermed vil interne aktører innen den enkelte stat kunne sette spørsmålsteget ved den politikken som føres, noe vi også så i Norge da det ble formulert trusler mot Norge og norske interesser i mai 2003. Vestlig nærvær i den muslimske verden, både når det gjelder turisme og økonomisk, politisk og militær involvering vil også kunne bli redusert, fordi risikoen, og dermed kostnadene, for dem som ønsker å etablere et slikt nærvær, øker. Bl.a. vil antall turister minke dersom trusselen øker, og investeringer bli mindre dersom risikoen blir større. Terskelen blir dermed høyere for i alle fall noen typer involvering, og den vestlige påvirkningen, sosialt, økonomisk og politisk blir også mindre. Dette vil igjen kunne svekke pro-vestlige muslimske regimer som er avhengig av turisme og økonomiske forbindelser med den vestlige verden.

Det er imidlertid USA som er det viktigste målet. Hovedhensikten her er trolig å demonstrere både USAs svakhet og al-Qaidas styrke. USA er ikke allmektig; først og fremst er det sårbart, og vil derfor også føle usikkerhet og redsel. Osama bin Laden sa det på følgende måte: "Amerika er fylt med frykt, fra nord til sør, fra øst til vest, og hva Amerika føler er bare en skygge av hva vi har følt". (Vogt og Heger 2002: 164) Slik sett kan terrorismen betraktes som en "hevn" mot det som føles som tidligere urett og overgrep.

Terroren blir dermed et middel til å (gjen)opprette en viss maktlikevekt. Gjennom å vise at man kan ramme USA, undergraver man bildet av USAs allmakt og skaper selvrespekt hos dem i den muslimske verden som føler at muslimene bare har lidd nederlag i forholdet til Vesten og USA. Jo farligere Osama bin Ladin blir fremstilt å være, desto viktigere blir han som symbol.

Dette er viktig i kampen om de ubefestede muslimer. Det er et vesentlig mål å få disse til å identifisere seg med Osama bin Laden, al Qaida og andre islamittiske grupper. Terroren skal være med på å skape en sterkere identitet, bl a ved å understreke at dette er en kamp mellom religioner og sivilisasjoner. Skillet mellom det som defineres som hovedpartene i konflikten, som skal markeres. Dermed kan også moderate grupper bli marginalisert. Den samme situasjonsbeskrivelsen blir også omfavnet av de politiske grupperinger i den vestlige verden som vokser på fremmedfrykt og fremmedhat. Dette er en frykt og et hat som igjen er med på å forsterke motsetningene mellom religionene, og dermed også øke støtten til radikal

Islam i enkelte miljøer. Dette understreker igjen den gamle politiske sannhet at ekstreme i det politiske liv trenger og vokser på hverandre.

Hensikten i denne forbindelse er imidlertid å generere ikke bare en ”kald krig”, men også, så langt det er mulig, en ”Varm krig”, mellom muslimer og den vestlige, i hovedsak sekulariserte, verden. Krig blir en fortsettelse av religionen med andre midler (Bagge Lausten og Wæver 2002: 725), for å vri på Clausewitz, og med krigens logikk. Derfor er det viktig at vestlige ledere *ikke* setter likhetstegn mellom kampen mot ”internasjonal terrorisme” og holdninger til Islam som religion og kultur. Gjør man det, fremmer man både islamistenes sak og styrker politiske ekstremister i den vestlige verden.

De mål som de islamittiske terroristene fremstiller som primære, er derfor så generelle, så vage og så omfattende at de i realitetenes verden er umulig å oppfylle selv om den vestlige verdens ledere skulle ha ønsket dette. En ettergivende politikk eller en forsoningspolitikk i forhold til islamister fremstår derfor som svært vanskelig, for ikke å si umulig (Grjebine 2003). Det er imidlertid også viktig for terroristene gjennom sine handlinger å fremprovosere holdninger og handlinger i den vestlige verden som fremmer deres politiske mål i forhold til sine potensielle sympatisører i den muslimske verden (Lake 2002: 16). Det er ut fra dette man må vurdere effektiviteten både av trussel og av motmidler.

5 KONKLUSJONER OG IMPLIKASJONER

Den sentrale drivkraften bak den såkalte internasjonale terrorisme er *religion*. Islam, slik denne religionen blir oppfattet av radikale islamistiske grupper, blir sett på som truet. Trusselen kommer dels fra sekulære normer som spres i den muslimske verden, og som dermed undergraver muslimske verdier, dels fra den amerikanske politiske, militære og økonomiske dominans i de muslimske land.

Radikale islamistiske grupper mener at de muslimske regimene har sveket sin oppgave når det gjelder å forsvare religionen mot de nevnte truslene. Derfor har disse gruppene ”sikkerhetisert” religionen, det vil si at den anses som en så sentral verdi at alle midler må tas i bruk for å forsvare den. Dette gjøres ved at kampen for å forsvare religion har status som *jihad*, ”hellig krig”. *Jihad* er etter mange islamisters mening en individuell plikt for den enkelte muslim, noe som igjen er viktig for å forstå bakgrunnen for terrorismen og ”martyraksjonene”.

Konflikten mellom de islamistiske terroristene og den vestlige verden foregår på flere nivåer, selv om den først og fremst er en konflikt, bokstavelig talt på liv og død, mellom godt organiserte terroristceller og den vestlige verdens militære og sivile sikkerhetsapparat. Her er det vanskelig å se for seg noen form for kompromiss fordi sentrale verdier står på spill på begge sider. Forsøk på imøtekommenhet fra den vestlige verdens side er vanskelig å tenke seg når det gjelder selve konfliktens innhold. Oppgivelse av vestlige posisjoner i den arabiske verden, og av støtte til Israel, er også helt uaktuelt. Vestlig innflytelse på det kulturelle og samfunnsmessige området er et resultat av vestlig suksess politisk, sosialt og økonomisk, og den muslimske verdens mottagelighet for disse ideene, ikke et resultat av statlig politikk. Trusselen fra de vestlige verdier mot den tradisjonelle muslimske religion og kultur kan derfor bare møtes ved å gjøre disse verdiene relevante for å løse den muslimske verdens mange og store problemer, ikke

gjennom terroraksjoner, uansett hvor ”effektive” de måtte være.

Så lenge de islamske terroristene fortsetter sine angrep, har derfor ikke USA og andre vestlige land noe reelt valg når det gjelder å forhindre og bekjempe terrorismen. Terroristene må enten bekjempes med voldelige midler eller gjennom å vanskeliggjøre deres mulighet til å planlegge, understøtte og gjennomføre sine aksjoner. Dette er en omfattende og tidkrevende prosess som vi ikke vet når vi kan se slutten på.

Skal man vanskeliggjøre terroristenes virksomhet, krever det omfattende og dyptgripende tiltak på en lang rekke områder. Dette er imidlertid tiltak som også rammer svært mange andre enn den egentlige målgruppen. Innen den vestlige verden er det ikke tvil om at transport og økonomi blir rammet av restriksjoner på fri bevegelse av mennesker og økonomiske transaksjoner. Viktigere for mange er likevel at noen av restriksjonene kan ramme både menneskerettigheter generelt, som personvern, og enkeltgrupper spesielt, og da kanskje særlig muslimer og arabere. I vår sammenheng er det i første rekke det siste aspektet som er viktig, fordi muslimer og arabere er sentrale målgrupper for islamistenes virksomhet.

I denne forbindelse er det to problemstillinger som er viktige. Den første er at de tiltak som iverksettes mot terrorisme, og de holdninger som skapes av terroristaksjoner vil kunne virke, eller føles som, diskriminerende overfor muslimer og arabere. Dette er med på å understreke motsetningsforholdet mellom disse befolkningsgruppene og det øvrige samfunn innen den vestlige verden. Det bygger igjen opp under ”sivilisasjonskonflikten”, som understrekes av enkelte både i den vestlige og i den muslimske kulturkrets. Gjennom at motsetninger vektlegges skapes også nye holdninger og identiteter som igjen kan fremme islamistenes sak, fordi den type holdninger det her dreier seg om, underbygger islamistenes verdensbilde preget av den grunnleggende konflikten mellom den muslimske og den øvrige verden.

Viktigere sett med islamistenes øyne er trolig likevel konsekvensene av terroraksjonene på den muslimske verden. To forhold er viktige i denne forbindelse. Det første er at vellykkede terroraksjoner for mange fremstår som en seier over en makt som dominerer og undertrykker den muslimske verden, samt opprettholder staten Israel med dens undertrykkelse av palestinerne. Det var derfor ingen grunn til å være forbauset over jubelen i vide kretser i den muslimske verden etter 11. september. Endelig kunne man ramme en fiende som var blitt sett på som nesten allmechtig. Det er klare paralleller med jubelen i mange land over den vellykkede bombingene av tyske byer under den Annen verdenskrig. Det var først i ettertid man snakket om alle de uskyldige sivile ofrene. Det andre er de problemer muslimske regimer, som med ulik grad av entusiasme støtter den amerikanske kampen mot internasjonal terrorisme, står overfor på hjemmebane. Disse regimene er ofte i en situasjon hvor deres utenrikspolitiske handlingsrom gjør det nødvendig for dem å støtte USA, samtidig som en slik støtte medfører store innenrikspolitiske problemer. De mest nærliggende løsninger er da enten å slå hardt ned på en protesterende opinion eller å gi konsesjoner i form av ettergivelse for krav om større grad av *sjaria*-lovgivning eller andre saker som er viktige for den islamistiske opposisjonen. Begge strategier kan føre til større oppslutning om islamistene.

Både vestlige og muslimske stater står derfor overfor vanskelige avveininger når det gjelder tiltak overfor internasjonal terrorisme. Tiltak som har til hensikt å knuse eller forebygge internasjonal terrorisme, kan samtidig ha som resultat at støtten til de grupper terrorister mener å

representere, kan øke. Denne avveiningen gjelder også mer perifere land som Norge. Reaksjonene på en terrorhandling må derfor vurderes både i et kortsiktig og et langsiktig perspektiv.

Ettergivenhet kan fremstå som en attraktiv strategi i den aktuelle situasjon, men kan samtidig være et signal til mulige fremtidige terrorister om at terrorisme kan være et effektivt virkemiddel for å nå sine mål. Selv om en ettergivenhetsstrategi kan være rasjonell i det enkelte tilfelle, vil den ikke være det på lengre sikt. Omfattende terroristvirksomhet krever at man motvirker og bekjemper terrorisme. En ettergivenhetsstrategi øker muligheten for nye terroraksjoner.

Det er imidlertid også forhold som peker i retning av at dette nødvendigvis ikke alltid er tilfelle. Det kan argumenteres med at iverksettelse av den type tiltak som kreves for å motvirke eller bekjempe terrorisme, er et viktig mål i seg selv for i alle fall enkelte former for terrorisme. Årsaken til dette er at de motsetninger og den følelse av diskriminering som skapes, kan tjene terroristenes hensikt fordi de kan være med på å understreke deres verdensbilde hos potensielle støttegrupper. USAs aksjoner i Afghanistan og Irak, legitimert av kampen mot ”internasjonal terrorisme”, kan med ”islamistiske briller” avsløre den amerikanske ”imperialisme” og dens ”sanne vesen”.

I enkelte sammenhenger kan derfor det å skape motsetninger mellom ulike grupper slik at frontlinjer blir tydeliggjort, være et viktig mål for terroristers virksomhet. Voldshandlinger skaper ofte sterke følelsesmessige reaksjoner, samtidig som de kan medføre mottiltak av en karakter som kan ramme også andre enn de som har utført voldshandlingene.

I tillegg kan de som føler seg skremt av terrorisme, reagere negativt mot grupper som assosieres med terroristene. Resultatet kan være en polarisering mellom muslimer og andre, både innen de vestlige samfunn og mer generelt. Denne reaksjonen kan ha en slik karakter at den kan fremme terroristenes sak. Dette er en av grunnene til at det er svært viktig at man ikke reagerer negativt mot Islam som sådan som et resultat av enkelte islamske gruppers terroristhandlinger. En av hensiktene med islamistisk terrorisme kan derfor være å skape motsetninger mellom den vestlige verden og muslimene, motsetninger som kan øke deres støtte i deler av den muslimske verden. Terrorister er derfor også ”konfliktentreprenører”, dvs politiske aktører som søker å fremme sin sak gjennom å skape konflikter og å understreke motsetninger mellom de parter de mener å representere, og de som de søker å bekjempe. Tilsvarende metode ble brukt i Bosnia hvor konflikter ble skapt innen etnisk blandede lokalsamfunn ved at personer utenfra kom inn og begikk voldshandlinger som var av en slik karakter at den enkelte følte seg tvunget til å engasjere seg for eller mot. Resultatet var at den etniske konflikten stadig spredde seg. Terrorismen og andre voldshandlinger kan derfor virke som katalysatorer som kan eskalere en potensiell konflikt.

Tilsvarende kan politiske partier eller andre politiske grupper bruke frykten for terrorisme, og eventuelt også frykten for muslimer, i den grad de assosieres med terrorisme, til å fremme sine politiske saker. Terrorismen kan derfor øke støtten til høyre-ekstreme partier som bygger sin oppslutning på fremmedhat. Dermed synliggjøres konflikter og motsetninger som igjen kan fremme den saken terroristene står for. Terrorismen kan derfor fremstå som et meget effektivt virkemiddel fordi man med begrensede ressurser kan oppnå omfattende resultater i forhold til flere målgrupper.

På mange måter er ”internasjonal terrorisme” et stort skuespill, med Osama bin Laden og hans terrorister i hovedrollene. De er skurker for vestlige tilskuere, men helter for mange muslimske. Disse gruppene av tilskuere setter imidlertid handlingen inn i forskjellige kontekster, som representerer ulike baktepper for skuespillet. Det er disse bakteppene som gir handlingen mening og relevans for tilskuerne. For mange muslimer er bakteppet preget av USAs og Israels politikk i Midtøsten, slik de tolker denne. Det er dette bakteppet som gjør terroristene til helter og som fører til applaus og ikke avsky, som i den vestlige verden.

Dette understreker sammenhengen mellom ”internasjonal terrorisme”, Midtøstenkonflikten og verdens fattigdomsproblemer. Selv om det ikke er noen direkte årsaksammenheng mellom ”internasjonal terrorisme” og disse konfliktene, blir de den klangbunnen terroristene kan utnytte for å søke støtte og sympati for sine aksjoner, fordi tilskuerne knytter disse forholdene sammen. Derfor er det aller viktigste å løse problemene, for dermed å isolere og marginalisere de gruppene som driver terrorisme, slik man har klart spesielt i Nord-Irland.

Mangelen på løsninger på disse grunnleggende konfliktene er en hovedgrunn til at terroristenes budskap ikke faller på steingrunn, men gis mulighet til vekst, en vekst som kan undergrave pro-vestlige regimer og holdninger i den muslimske verden, og dermed fremme den ”internasjonale terrorismens” sak selv om terroristene ikke kommer noen vei med sin krav og trusler. Terrorismen skaper håp og helter der situasjonen altfor lenge har vært preget av manglende evne og vilje til å løse problemene. Det er kanskje her, mer enn i det å bekjempe terrorismen med militære og andre midler, at den vanskeligste utfordringen ligger.

Den formen for terrorisme som vi har drøftet i denne rapporten har imidlertid som årsak en absolutt og dyptgående religiøs og kulturell motsetning, ikke mellom den muslimske og den vestlige verden, men innen den muslimske verden, og mellom ekstreme grupperinger innen Islam og den øvrige verden. Deres mål, som delvis går på å gjeninnføre en idealtilstand som aldri har eksistert, er utopisk, og den øvrige verden verken kan eller vil komme dem i møte. Derfor må de bekjempes og nye angrep forhindres, men det er likeså viktig å gjøre deres budskap irrelevant, og her er det et langt bredere spektrum av virkemidler enn militærmakt og tvangsmidler som må til.

LITTERATUR

Alianak, Sonia L. (1998), "Religion, Politics and Assassination in the Middle East: The Messianic Model", *World Affairs*, Winter 1998: 163-79

Alianak, Sonia L. (2000), "The Mentality of Messianic Assassins", *Orbis*, Spring 2000: 283-94.

Bagge Lausten, Carsten and Ole Wæver (2000), "In Defence of Religion: Sacred Referent Objects for Securitization", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 29, Nos. 3: 705-739

Baylis, John, and Steve Smith (eds) (1997/1999), *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, First printing 1997

Buzan, Barry, Ole Wæver og Jaap de Wilde (1998), *Security. A New Framework For Analysis*, London, Lynne Rienner Publishers.

Cohen, Warren I. (2000), *East Asia at the Center. Four Thousand Years of Engagement with the World*. New York, Columbia University Press.

Cronin, Audrey Kurth (2002), "Rethinking Sovereignty: American Strategy in the Age of Terrorism", *Survival*, Vol. 44. No. 2, Summer 2002:119-139.

Cronin, Audrey Kurth (2003), "Behind the Curve: Globalization and International Terrorism", *International Security*, Vol. 27, No. 3, Winter 2002/03: 30-58

Daae, Mattis et al. (2003), "Jihad – en idéhistorie", i Knutsen, *Blodspor*, side 119-140

Egeberg, Halvor S & Kjølberg, Anders The Growing Gap between Force and Power. FFI/Rapport-2001/01363

Esposito, John D. (2002), *Unholy War. Terror in the Name of Islam*, Oxford, Oxford University Press.

George, Alexander L (1980), *Presidential Decisionmaking in Foreign Policy. The Effective Use of Information and Advice*, Boulder, Colorado, Westview Press.

Faraj, Muhammad 'Abdus Salam (2000) *Jihaad – The Absent Obligation*. Birmingham; Maktabah Al Ansaar Publications.

Grjebine, Andre (2003), "Er forsoningspolitikk overfor islamisme mulig?", *Aftenposten*, kronikk 27. mai.

Hoffman, Bruce (1993), "*Holy Terror*": *The Implications of Terrorism Motivated by a Religious Imperativ*, RAND Paper P-7834

Hoffman, Bruce (1999), "Terrorism Trends and Prospects", i Ian O. Lesser *at al. Countering the New Terrorism*, RAND report p. 7-38.

Hoffman, Stanley (1973), "The Acceptability of Military Force", i *Force in Modern Society: Its Place in International Politics*, Adelphi Papers, No. pp. 2-13

Hovi, Jon (2001), "Trusler i internasjonal politikk", i Jon Hovi og Raino Malnes (red.), *Normer og makt*, Oslo, Abstrakt forlag: 117-136

Huntington, Samuel P. (1997), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, London, Simon & Schuster Ltd, Touchstone Books

Israeli, Raphael (2002), "A Manual of Islamic Fundamentalist Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, Vol. 14, Number 4: 23-40

Josephus (AD 78/1969), *The Jewish War*, Penguin Books, 1969

Juergensmeyer, Mark: *Terror in the Mind of God – The Global Rise of Religious Violence* University of California Press, Berkeley, 2000

Knutsen, Torbjørn (2003), *Blodspor*, Oslo, Cappelen

Lake, David A. (2002), "Rational Extremism: Understanding Terrorism in the Twenty-first Century", *Dialogue-International Organization*, Spring 2002: 15-29

Lia, Brynjar og Annika Hansen (2000), *Globalisation and the Future of Terrorism: Patterns and Predictions*. Kjeller, Forsvarets forskningsinstitutt, FFI/RAPPORT-2000/01704.

Lia, Brynjar og Katja H-W Skjølberg (2000), *Why Terrorism Occurs – A Survey of Theories and Hypotheses on the Causes of Terrorism*. Kjeller, Forsvarets forskningsinstitutt, FFI/RAPPORT-2000/02769

Mackinlay, John (2002), *Globalisation and Insurgency*, Adelphi Papers no. 352

Martin, Laurence (1973), "The Utility of Military Force", i *Force in Modern Society*, Adelphi Papers, No. 102: 14-21.

Mitchell, C.R (1981/89), *The Structure of International Conflict*, Basingstoke; Macmillan.

Mousseau, Michael (2003), "Market Civilization and Its Clash with Terror", *International Security*, Vol. 27, No. 3, Winter 2002/03: 5-29.

Murden (1997/1999), "Cultural Conflict in International Relations: The West and Islam", i Baylis and Smith eds.: 374-390.

Rapoport, David C. (1988), "Messianic Sanctions for Terror", *Comparative Politics*, Jan. 1988: 195-213.

US Department of State (2002), *Patterns of Global Terrorism 2001*,

<http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/2001/html/10220.htm>.

Vedby Rasmussen, Mikkel (2002), *'9-11': Globalisation, Security and World Order*, København, Copri Working Paper 2002/02

Vogt, Kari, og Anders Heger (2002), *Bruddet- Hellige krigere og en ny verdensorden*. Oslo, Cappelen